

OLN

OUD LEIDEN NIEUWS

jaargang 10, nummer 3 • oktober 2022

Magazine van de Historische Vereniging Oud Leiden

HISTORISCHE
VERENIGING OUD LEIDEN

**INTERVIEW
TOM HAZENBERG**

**HENDRIK JESSE
BLIJFT INSPIREREN**

**BESCHADIGD
STADSGEZICHT**

Van de redactie

Niet zonder trots werkte de redactie de afgelopen maanden voor het eerst aan een *OLN* op magazineformaat. Een speciaal woord van dank is op zijn plaats aan vormgeefster Christine van der Ven, die ons zeer heeft geholpen het goede te bewaren en het nieuwe te ontwerpen.

In dit najaarsnummer veel aandacht voor twee belangrijke activiteiten van de HVOL. De Dies en de Oud Leidenprijzen. Adriaan Brandenburg blikt terug met vorige winnaars en Rudi Eckart en Rogier van der Sande geven als juryvoorzitters een tussenstand.

De Stem van Leiden heeft nu rond de vijftig interviews afgenomen en levensverhalen van de ‘gewone Leidenaar’ opgenomen. Met ingang van dit nummer publiceren we fragmenten uit verschillende interviews van de Stem van Leiden.

Ten slotte: We hopen natuurlijk dat deze gedaantewisseling bevalt, maar we staan open voor reacties (promotie@oudleiden.nl). De ontwikkeling van een nieuw tijdschrift is immers werk in uitvoering, dus in de komende nummers zullen er vast nog aanpassingen volgen.

Foto omslag; De nieuwe ‘stadsfoyer’ op de begane grond van het gerenoveerde stadhuis wordt een ruimte voor publieksbijeenkomsten. Foto: Jeanpaul Witteman.

TOM HAZENBERG

Inhoud

Van de waarnemend voorzitter	4
Interview Tom Hazenberg: “Het gaat niet om de plek, maar om wat je ermee doet”	5
Oud Leidenprijs	8
Programma 120ste Diesviering	12
Hendrik Jesse blijft inspireren	13
Binnenkijken: Hogewoerd 61, Leiden	15
Stadswandeling: Mitchell Wiegand Bruss en Anique Bakker	17
Leidsch antiek	20
Beschadigd stadsgezicht: Weglachen en goedpraten	22
Gevelstenen: Van Spaarpotpoort tot Leeuwenpoort	24
Pareltjes in de geschiedenissen van de ‘gewone’ Leidenaars	27
Oproep: Leiden in bezettingstijd	29
Boekbesprekingen	30
Lezingen	33
Vrijwilliger uitgelicht	38
Excursies	39
Agenda	39
Bedrijfsleden	40

HENDRIK JESSE

HOGEWOERD 61

STADSWANDELING

LEIDSCH ANTIK

BESCHADIGD STADSGEZICHT

GEVELSTENEN

LEZINGEN

Vernieuwd

Oud Leiden vernieuwt. Want ook erfgoed gaat met zijn tijd mee. Daarom ligt een fonkelnieuwe editie van Oud Leiden Nieuws voor u. Een nieuwe vorm, met de ambitie om ook meer mensen te bereiken met ons verhaal over historisch Leiden. Niet alleen onze leden, maar ook via de boekhandel.

Het afgelopen half jaar is er hard gewerkt door de redactie aan deze prachtige nieuwe opzet. Met een vorm die alleen haalbaar werd dankzij onze bedrijfsleden en in de toekomst ook door adverteerders. En dat laatste, ja, dat wordt ook nieuw.

Ook nieuw is de naam van ondergetekende op deze plek. Helaas moest onze voorzitter Steven Engelsman vanwege gezondheidsproblemen zijn positie teruggeven. Dat was natuurlijk enorm teleurstellend voor hem, en ook de rest van het bestuur zag hem met tegenzin een stap terugzetten. Wij zijn Steven enorm dankbaar voor wat hij voor de vereniging heeft betekend, en voor de vernieuwingen die hij in gang heeft gezet. Intussen mag ik zijn functie waarnemen en is de werving voor een nieuwe voorzitter gestart. En zo blijven we... afijn.

Nieuw zijn ook het college en de gemeenteraad. Met een heuse erfgoedportefeuille in handen van cultuurwethouder Yvonne van Delft. De eerste hernieuwde kennismaking met haar heeft inmiddels plaatsgevonden. Belangrijk gesprekstema daarbij was de energietransitie. Naar aanleiding van het symposium tijdens de Open Monumentendagen bezint onze vereniging zich op dat thema. De meningen lopen uiteen en een nieuwe

koers is nodig: waar willen we zonnepanelen, en waar niet? Hoe lang blijft enkel glas in een rijksmonument haalbaar en betaalbaar? En welke alternatieven zijn er? Als we onze stelling dat monumentenzorg per definitie duurzaam is, waar willen blijven maken, moeten we ook over dát thema opnieuw durven nadenken.

Ondertussen namen we in september afscheid van Stiel. Deze stichting heeft zich 35 jaar sterk gemaakt voor het behoud van Industrieel Erfgoed in Leiden. Wij zijn generaties aan bestuursleden onnoemelijk veel dank verschuldigd voor het vele werk dat verzet is, en voor het openen van de ogen bij velen die niet altijd de schoonheid inzagen van 'betonnen kolossen' of fabrieken. Oud Leiden zal de waakhond-functie over dergelijk, vaak nog onbeschermd erfgoed, graag voortzetten!

Ten slotte richt ik me tot u, de lezer. Graag willen wij u nog meer betrekken bij al het mooie en het leuke dat onze vereniging op het terrein van Erfgoed doet. Maar we horen ook graag wat ú er van vindt: wat mist er nog? Waar werd u enthousiast over? Wat zien we over het hoofd? Waar zou ú zich nou eens korter of langer voor in willen zetten? En tenslotte: wat vindt u van dit magazine?

Graag horen wij van u!

Met Leidse groet!

Jan Jaap de Haan

‘Het gaat niet om de plek, maar om wat je ermee doet’

Tom Hazenberg (Rotterdam, 1963) heeft net de organisatie van het driejaarlijkse Internationale Limes Congres achter de rug als wij elkaar spreken bij de ‘fabrica’ (werkplaats) in Park Matilo. Sinds dit park een jaar geleden als onderdeel van de Neder-Germaanse Limes Unesco-status kreeg, is er een nieuw momentum ontstaan om méér te doen met de Romeinse geschiedenis van wat tegenwoordig Leids grondgebied is. Daarom verzorgt Hazenberg dit jaar de Diëszlezing van Oud Leiden.

“Mijn vader werkte bij de Verenigde Touwfabrieken in Rotterdam en werd overgeplaatst naar Leiderdorp, waar ook een vestiging was. Nu is daar de Touwbaan. En wij verhuisden mee.” Zo kwam de jonge Tom op het Stedelijk Gymnasium terecht. “Dat ging niet erg goed, maar Grieks en Latijn vond ik wel erg leuk. En zo ben ik klassieke talen gaan studeren. En daar was een van de vakken ‘klassieke archeologie’. Dat had mijn bijzondere interesse, in het bijzonder de Etrusken. Dus wilde ik gaan opgraven in Italië, maar dan moest ik van mijn hoogleraar eerst een jaar opgravingsmethoden leren. Tijdens de cursus liep ik stage bij een opgraving in Geleen, waar ik op een Romeins grafveld stuitte. Ik ben nooit bij de Etrusken aangekomen.” Een carrière als archeoloog volgde, eerst met de voeten in de klei, en daarna steeds vaker als adviseur.

Welke opgravingen zijn je in het bijzonder bijgebleven?

“Dat zijn er eigenlijk twee. Bij mijn opgravingen in Woerden, kwam ik in aanraking met een Romeins schip. Terwijl we zeker wisten

dat we daar geen schepen zouden vinden. Sindsdien is het onderwerp van de Romeinse scheepvaart, en vooral het type van de Zwammerdamschepen, altijd bij me gebleven. De Limes was vooral een logistieke route, met veel

transport over de Rijn.” Hazenberg is sinds enige tijd voorvechter van de vestiging van het Nationaal Romeins Scheepvaart Museum bij Archeon in Alphen aan den Rijn.

“En de andere, die heel indrukwekkend was, was hier in Leiden. Ook omdat we hier voor het eerst met drie opgravingen uit Nederland samenwerkten aan het verwerken van de vondsten, en omdat we daarvoor nieuwe machines – met grote zeven – hebben uitgevonden, die later nog bij de Betuweroute zijn gebruikt en nu normale techniek zijn geworden. Dat was heel leerzaam. En het was natuurlijk een toplocatie. En die hebben we kunnen afsluiten met de ontdekking van het ruitermasker.”

Bijna had opgravingsleider Hazenberg de vondst van het beroemde ruitermasker helemaal gemist. “Het was de middag van 2 oktober 1996. Ik was eigenlijk nét bezig om bij Café De Bontekoe op te bouwen voor het feest van die avond. En ineens kreeg ik een bericht – ik had toen nét een mobiele telefoon: ‘Je moet nu komen!’ We hebben hier anderhalf jaar staan zeven en bij een van de laatste halen van de graafmachinist in de sleuf van het Kanaal van Corbulo, was dat masker bovengekomen. Met nog wat andere bijzondere vondsten, zoals ongebruikte

munten, er omheen. Dat moet dus wel een soort offer geweest zijn, als einde van de carrière van een ruiter. Doordat het masker onder de naam “Gordon” grote bekendheid kreeg, was dat prachtige promotie voor de Limes, voor archeologie en voor deze plek. Inmiddels is het masker zo bekend, ook internationaal, dat het op alle boeken over de Limes prijkt.”

In de laatste uren van de opgraving vond Hazenberg ook nog een pakket leer. Het bleek om tentdoek en een Romeinse schildhoes te gaan. Ook die geldt als topvondst en is te zien in het Rijksmuseum van Oudheden.

Het was niet vanzelfsprekend dat dit hier gevonden zou worden, toch?

“De zoektocht naar Matilo is eerst in Leiden zelf begonnen, onder de Burcht. Omdat daar ook veel Romeins bouw materiaal te vinden is. Het heeft best lang geduurd, voordat het fort gevonden is. Men wist van de Peutinger kaart en van ik meen nog één mijlpaal, dat Matilo moest bestaan, dus het moest ergens liggen. Vroeger dacht men: dat móet in het oude Leiden liggen. Onder de latere stad.” Uiteindelijk kwam archeoloog Holwerda in 1927 uit aan de Besjeslaan. “Er was een aanleiding om hier te zoeken, want bij de bouw

van het Margarethaklooster, rond 1500, zijn hier drie grote Romeinse inscripties gevonden. Ook die zijn voor Nederlandse begrippen best uniek. Eentje stamt uit ongeveer 200, toen Septimus Severus de Rijnroute naar de Noordzee en Brittania wilde herstellen. Een andere steen hangt in Kasteel Duivenvoorde, uit de tijd van Trajanus, dus 100 jaar eerder.”

Waar zal je Dieslezing over gaan?

“Over de Limes, de Romeinen in Nederland, de Rijn als grote transportbaan, en Matilo als een belangrijk fort daarin, op het kruispunt van de Rijn en het kanaal van Corbulo. Matilo is op zich niet bijzonder, maar elk fort heeft zijn eigen karakter en de rol van Matilo is echt het bewaken van de waterwegen. Dat is essentieel. De Limes draaide alleen om logistiek en dan is een kruispunt naar het zuiden belangrijk. De route liep namelijk – zo denken we nu – binnendoor, eerst naar Colijnsplaat en dan via kustvaart naar Boulogne-sur-Mer, en dan naar Brittania. Katwijk is namelijk een lastige plek om over te steken. Dat zijn recente hypothesen. En daarom zijn we nu, met Fransen, Belgen en Britten samen, een groot Noordzeeproject aan het opzetten. Om zowel troepentransport als de winning van delfstoffen in beeld te brengen.

Waar ik het verder over wil hebben, is dat we nu ook iets moeten doen met die internationale erkenning van dit mooi ingerichte stuk weiland. Unesco is er niet alleen voor het behoud, maar veel belangrijker is het om mensen bij elkaar te brengen. En daar wil ik voorbeelden van geven. Over wat we hier van plan zijn, samen met de wijk. Wij hebben het plan van de Principia, het hoofdgebouw. De gemeente denkt daar nu over na. Zij moeten namelijk een beheerprogramma opstellen voor het Unescomonument. Dan kun je het Romeinse verhaal ook samen brengen met activiteiten door bewoners.”

Gaan we nog meer Limesweg vinden in Leiden?

“Daar loop je elke dag op te winkelen. Ik vind zelf: de Hoge Woerd en de Breetstraat, dat is toch wel de Limesweg. De plek waar het allemaal plaatsvond. De Rijn heeft hier niet al te veel rare bewegingen gemaakt. Ook bij de Koenesteeg hebben we in 1994 Romeinse resten gevonden, maar hoe dat rond de Hoge woerd ingericht is geweest, daar hebben we geen idee van.”

Foto's: Jan-Jaap de Haan

Keuzerijkdom

Jury's verklaren werkwijze

De dies van onze vereniging nadert. Dit jaar is er een speciale editie, want HVOL viert haar 24^e lustrum. Net als in 2017 wordt ook dit jaar de Oud Leidenprijs uitgereikt. Bijgaand enige voorlopige bevindingen van de beide jury's.

De voordrachten voor de publieksprijs worden beoordeeld door een jury onder leiding van Rogier van der Sande. Juryleden voor deze editie van de prijs zijn: Marjolein Hettinga, Lodewijk Kallenberg, Gerard Kramer, Marijn Kramp en Willem van Moort. Deze jury heeft als opdracht om voor het publiek (leden van HVOL én niet-leden, dus: zegt het voort!) een aantal kandidaten te kiezen die als nominaties voor de publieksprijs gaan gelden. Het publiek bepaalt door het uitbrengen van een stem welke genomineerde op 5 november tijdens de dies deze Oud Leidenprijs zal ontvangen. In aanloop naar de dies worden de genomineerden gepresenteerd via de pers (Leidsch Dagblad, Sleutelstad, Leids Nieuwblad), Nieuwsbrief, de website en de social media van HVOL. U treft dan ook steeds aan hoe u kunt stemmen. De planning is, dat u vanaf 1 oktober uw stem kunt uitbrengen via deze link: <https://www.oudleiden.nl/stemformulierpublieksprijs>.

Rudi Ekkart en Rogier van der Sande, namens de jury's van respectievelijk de onderzoeksprijs en de publieksprijs

Tussenrapportage onderzoeksprijs

De zevenkoppige jury voor de Oud Leidenprijs (onderzoek) heeft in de afgelopen maanden niet stilgezeten. Basis voor de selectie van potentiële kandidaten zijn de uitvoerige lijsten van publicaties over Leiden uit de jaren 2017-2021, die Ingrid Pot van Erfgoed Leiden heeft aangeleverd. Aangezien niet alle relevante titels bij Erfgoed Leiden binnenkomen, heeft de jury ook dankbaar gebruik gemaakt van de door leden van de HVOL aangeleverde suggesties, aangevuld met eigen kennis en zoektochten. Het resultaat van dat alles was een enorme lijst van een paar honderd titels.

Net als bij de vorige ronde in 2017 heeft de jury eerst gekeken naar de criteria voor selectie. De belangrijkste criteria zijn vastgelegd in het reglement dat door het bestuur is vastgesteld. Dat verlangt dat publicaties zijn gebaseerd op origineel onderzoek en dat de jury let op de zorgvuldigheid van het verrichte onderzoek, de betekenis van het onderzoek voor de kennis van de geschiedenis van Leiden en de kwaliteit van de presentatie.

De eerste taak van de jury was om deze cri-

teria nader toe te spitsen om een eerste selectie in de massa van publicaties te kunnen aanbrengen. Evenals vijf jaar geleden werd besloten dat de jury zich zou richten op werken met een substantiële omvang, dus geen artikelen of brochures. Verder werden foto-boeken, waarin de tekst ondergeschikt is aan het beeld, gelegenhedsuitgaven, die vooral het karakter van een kroniek hebben of zeer divers van samenstelling zijn, en andere boeken die uitsluitend een populariserend karakter hebben, uitgesloten. Ter uitvoering van het criterium "kwaliteit van de presentatie" werd zeker niet alleen gekeken naar de vormgeving en de wijze van illustreren, maar ook naar de vraag of het boek leesbaar is voor de gemiddelde geïnteresseerde en niet door een overdaad aan vakjargon wordt ontsierd. Anderzijds werd nadrukkelijk afgesproken dat niet alleen gedrukte maar ook digitale publicaties in aanmerking kunnen komen.

Nadat de in de groslijsten opgenomen titels eerst waren getoetst op deze criteria, uiteraard voor zover dat zonder bestudering van de publicaties zelf kon worden gedaan, bleef

er een lijst van ruim tachtig titels over die tijdens een jurybijeenkomst op tafel lagen. Toen konden de zojuist genoemde selectiegronden ten volle worden getoetst. Om te voorkomen dat er overhaaste besluiten werden genomen kreeg ieder jurylid de gelegenheid een door de meerderheid van de juryleden afgevoerde titel in te brengen voor een herkansing. Het resultaat van deze arbeidsintensieve bijeenkomst was een veelzijdige longlist van achttien titels, waarin alle perioden van de Leidse geschiedenis vertegenwoordigd zijn. Opvallend was de grote hoeveelheid geselecteerde boeken over de periode vanaf de late negentiende eeuw tot heden, een duidelijk teken dat de moderne geschiedenis van Leiden veel belangstelling geniet. Veelzijdig is deze longlist ook wat betreft de aard van de publi-

caties, met onder andere titels over politieke, sociale en universitaire geschiedenis en diverse biografieën. Ook twee digitale publicaties bereikten de longlist.

Hierna werden deze titels verdeeld, waarbij voor elke titel twee leden van de jury een kort rapport uitbrachten gebaseerd, op een aantal vragen die de diverse criteria representeren. Bij de verdeling van titels – en trouwens tijdens het gehele proces – werd goed gelet op de vraag of er juryleden op dusdanige wijze betrokken waren bij een geselecteerd werk dat zij zich beter afzijdig konden houden. Ondanks vakanties en studiereizen werden de twee maal achttien beoordelingen binnen de afgesproken termijn ingediend en kon de jury gezamenlijk de resultaten bespreken. Soms

Publieksjury heeft het zwaar

Ja, u leest het goed. De publieksjury heeft het zwaar. Twee goede redenen daarvoor. Eerstens was het woord aan de Leidse samenleving zelf om kandidaten voor te dragen. Niet dat de jury niet zelf heeft rondgekeken en gelezen, integendeel. Maar een publieksprijs moet natuurlijk meer zijn dan een stemming op het eind. De voordrachten vanuit de Leidse samenleving zijn onlosmakelijk verbonden met deze prijs. Het enthousiasme dat allerlei verschillende uitingen hebben losgemaakt was voor menigeen reden een voordracht te doen voor de Oud Leiden Publieksprijs. De ene keer simpelweg door het noemen van een naam. De andere keer met een (zeer) uitgebreide toelichting. Maar in alle gevallen met liefde voor de historie van Leiden. Vooral liefde voor de stad zelf. Zo vaak voelbaar als je door de stad loopt. Bijvoorbeeld op de zaterdagmarkt. En al helemaal als het feest der feesten weer losbarst.

Geen wonder dat we per 'jaargang' van de prijs (2017 tot en met 2021) veel kandida-

ten hebben gekregen. Ziedaar de tweede uitdaging: 'keuze-rijkdom'. En die vele goede inzendingen mag de jury dan terugbrengen tot een shortlist van maximaal vijf kandidaten. Tijdens het schrijven van dit stukje is de deadline van de voordrachten gepasseerd. Het net wordt definitief opgehaald. En naast de hoeveelheid inzendingen gaan we zeker ook nog kijken naar de variëteit van de aanmeldingen. Het gaat natuurlijk niet alleen om publicaties (hoewel die zeker goed vertegenwoordigd zijn), maar om alle soorten uitingen: een creatie, historisch, publiek toegankelijk, onlosmakelijk met Leiden verbonden. Het moet voldoen aan de doelstelling om de Leidse geschiedenis levend te houden, tot leven te brengen, te verbeelden, over het voetlicht te brengen...

In september heeft de jury van de publieksprijs het mooie voorrecht om uit de 'keuze-rijkdom' een selectie te maken. En daarna mag de echte 'strijd' ontbranden. En dat de beste moge winnen!

waren de beoordelingen onderling zeer overeenkomstig, maar soms ook moest er langer worden gepraat in verband met een duidelijke tegenstelling in de rapporten van de twee beoordelaars. Aan het eind van de vergadering was de inkrimping van de longlist tot een shortlist bijna bereikt, maar er waren nog enkele formele vragen die beantwoord moesten worden voordat het totale veld van deelnemers definitief tot een lijst van vijf kon worden teruggebracht. Daarom

werden op die middag iets meer titels geselecteerd, waarbij de laatste nummers alleen in aanmerking zouden komen wanneer er één of twee van de op een hogere plaats terecht gekomen kandidaten zouden afvallen. Daarmee was de jury bijna toe aan de laatste ronde, want alle boeken van de shortlist moeten door alle juryleden worden gelezen en beoordeeld. Het resultaat van die ronde zal dan in oktober moeten leiden tot de aanwijzing van de winnaar.

Oud-winnaars blikken terug en kijken vooruit: ‘Een geweldige verrassing’

Adriaan Brandenburg

Het proefschrift ‘Een kamer gevuld met de mooiste boeken. De Bibliotheek van Johannes Thysius’ van Esther Mourits en de ‘Herbegravenis van Diederik van Leyden Gael’, met Lodewijk Kallenberg van begraafplaats Groenesteeg als boegbeeld, werden vijf jaar geleden uitgeroepen tot winnaars van de Oud Leidenprijs (respectievelijk onderzoeks- en publieksprijs). We zochten aan de vooravond van de nieuwe verkiezingen even contact met Esther en Lodewijk aan de hand van een vijftal vragen.

Hoe kijken jullie nu terug op het winnen van de Oud Leidenprijs in 2017?

Esther: “Het was een geweldige verrassing. Ik heb lang aan het boek gewerkt, de noodzaak om het af te ronden was in die laatste periode zo groot geworden, dat het ten koste had kunnen gaan van de kwaliteit van het

eindresultaat. De prijs heeft bevestigd dat dit niet het geval is geweest, en daar ben ik erg blij om.”

Lodewijk: “Met heel veel genoegen kijk ik terug. In 2013 bestond de begraafplaats Groenesteeg 200 jaar. De meest opvallende activiteit van ons jubileum was de ‘Herbegravenis van Diederik van Leyden Gael’ op zaterdag 2 november, Allerzielen, na afloop van de dies van de HVOL. De ‘Redder van Leiden’ werd in 1846 begraven. Deze is door ons - beginnend in de Hooglandse Kerk en na een route van drie kilometer door de stad en eindigend op de Groenesteeg – historisch verantwoord in klederdracht van de 19de eeuw nagespeeld. Veel hedendaagse functionarissen speelden de rol van hun voorganger: Henri Lenferink was burgemeester, Carel Stolker was rector magnificus etc. Ook Jochem Myjer liep mee, als ‘huilebalk’. We hadden prachtig weer en ontzettend veel publiek. Toen in 2017 de HVOL een prijs instelde voor een historische manifestatie in de periode 2012-2017 hebben wij ons natuurlijk aangemeld met hoge verwachtingen. Deze zijn volledig uitgekomen. De uitslag en het in ontvangst nemen van de oorkonde was voor ons de kroon op het werk van alle vrijwilligers die hebben meegedaan aan de manifestatie. De bijbehorende oorkonde heeft een mooi plaatsje gekregen in de aula van de begraafplaats Groenesteeg.”

Nog veel reacties gehad nadien?

Esther: “Zeker! Voornamelijk van mensen in mijn omgeving, maar het was ook erg leuk om een lezing te mogen geven voor de leden van HVOL.”

Lodewijk: “Langs de wand van de aula van de begraafplaats Groenesteeg hangt sinds 2013 een tiental grote foto’s van de herbegravenis. Tot op de dag van vandaag horen wij van bezoekers: ‘Oh, ja, wat was dat mooi destijds’ of soortgelijke reacties.”

Zou je zelf iets aan de opzet willen veranderen?

Esther: “De keuze om de Oud Leidenprijs elke vijf jaar uit te reiken vind ik ideaal. Er zijn niet elk jaar voldoende geschikte kandidaten te vinden, maar na vijf jaar zeker wel, waardoor het winnen van de prijs meer betekenis krijgt. De competitie is spannender, en het feest na afloop des te groter.”

Lodewijk: “Stemmen bij de publiekprijs heeft toch altijd iets dubbels. Enerzijds begrijp ik wel dat een organisatie het wil vanwege de extra publiciteit die zoiets genereert, anderzijds is het iets als ‘wie kan de meeste volgers mobiliseren’. Dat laatste heeft niet veel te maken met de kwaliteit, maar wel veel met de inzet van de inzender om mensen te laten stemmen op hun inzending. Je zou kunnen denken aan een combinatie van een stemming door ‘deskundigen’ en door het publiek. En, ik reken op een waterdichte stemprocedure.”

Wie zou je nu zelf willen nomineren?

Esther: “Voor de wetenschappelijke Oud Leidenprijs zou ik het boek ‘Grensverkenningen. Langs oude grenzen in Nederland’ van Kester Freriks en Martijn Storms nomineren. Basis voor het boek is de collectie kaarten van de Leidse verzamelaar Johannes Tiberius Bodel Nijenhuis, die hij 150 jaar geleden aan de universiteit schonk. Conservator Martijn Storms heeft een selectie kaarten met bijzondere grenzen geselecteerd, waarmee schrijver Kester Freriks op pad gaat, om te zien hoe die grenzen in het landschap zijn terug te vinden. Het leidt tot geschiedkundige ontdekkingsochten, die laten zien hoe Nederland door de

eeuwen heen is gevormd. Ik zal altijd gefascineerd blijven door bijzondere collecties in bibliotheken, er valt nog zoveel te ontdekken – dat bewijst dit boek eens te meer.

Voor de publieksprijs is de keuze gemakkelijk: ik zou het Singelpark nomineren. Ik heb het park al meerdere malen geheel of gedeeltelijk doorlopen, je krijgt een andere blik op de binnenstad dan wanneer je die doorkruist, en laat de soms onverwachte schoonheid van de stad vanuit allerlei standpunten goed tot z’n recht komen. Het Singelpark verbindt, en maakt de binnenstad tot een vanzelfsprekend geheel. En het mooie is dat het alleen maar tot stand heeft kunnen komen dankzij de medewerking van heel veel mensen in Leiden.”

Lodewijk: “Dat weet ik niet direct en ik ga mij er ook niet over uitspreken. Ik ken wel wat aanmeldingen, maar heb nog geen volledig beeld. Ook wil ik – omdat ik dit keer jurylid ben - niet de indruk wekken partijdig te zijn door een of meer aanmeldingen nu te gaan noemen. In onze commissie gaan we het bekijken en daarna worden de nominaties openbaar en kan er ten slotte weer worden gestemd.”

Nog leuke, nieuwe projecten van jullie hand in het vooruitzicht?

Esther: “Dit jaar is het 400 jaar geleden dat Johannes Thysius, de boekverzamelaar over wie ik heb geschreven, is geboren. Ik heb een bijdrage geschreven voor een publicatie die bij deze gelegenheid zou verschijnen – ik hoop dat die er dit jaar nog gaat komen. Daar blijft het voorlopig bij, als ik geen fulltime baan meer heb zal ik misschien weer eens beginnen aan een nieuw project.”

Lodewijk: “Er liggen 85 hoogleraren van de Leidse universiteit op Groenesteeg begraven. In het kader van 450 jaar Leidse universiteit op 8 februari 2025, ga ik over deze 85 personen een boek samenstellen met korte biografieën. Veel werk, maar boeiend. Van de meesten is natuurlijk wel ergens een Levensbericht verschenen. Dat gaat bijna uitsluitend over hun wetenschappelijk werk. Ik probeer de (korte) verhalen wat breder te maken door ook familiezaken en wat zij daarnaast hebben gedaan in kaart te brengen.”

Programma 24e lustrum

**Zaterdag 5 november 2022,
van 10.00 tot 14.30 uur,
Hooglandse Kerk**

De Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) maakt zich op voor haar 24ste lustrum. Op zaterdag 5 november wordt het 120-jarig bestaan feestelijk gevierd in de Hooglandse Kerk, met als hoogtepunt de uitreiking van de Oud Leidenprijzen (zie over de Oud Leidenprijzen ook elders in dit blad).

Na het feestelijke ochtendprogramma voor alle leden (met onder andere de jubileumlezing, de presentatie van het *Jaarboekje* 2022 en de Historische Kalender 2023 én de genoemde bekendmaking van de Oud Leidenprijzen) is er in de kerk een markt in het teken van de Leidse geschiedenis, waarbij ook niet-leden welkom zijn. Op de markt zijn verschillende HVOL-commissies en diverse organisaties vertegenwoordigd die het behoud van Leids erfgoed een warm hart toedragen. Een aantal uitgevers zorgt voor een ruim aanbod aan historische publicaties. De Historische Kalender Leiden 2023 wordt tijdens de markt tegen een gereduceerd tarief te koop aangeboden.

Het programma van de diesviering:

10.00 uur: kerk open voor leden van de HVOL
10.30 uur: openingswoord door waarnemend voorzitter Jan-Jaap de Haan, gevolgd door het Leids Volkslied

10.45 uur: dieslezing door Tom Hazenberg over de Limes in het algemeen en Park Matilo in het bijzonder

11.30 uur: overhandiging eerste exemplaar *Leids Jaarboekje* 2022 aan de burgemeester van Leiden

11.45 uur: presentatie Historische Kalender Leiden 2023

11.50 uur: muzikaal intermezzo

12.00 uur: bekendmaking en uitreiking Oud Leidenprijzen, met medewerking van Rudi Ekkart (voorzitter wetenschappelijke jury), Rogier van der Sande (voorzitter publieksjury) en Rens Heruer (voorzitter Commissie Oud Leidenprijzen)

13.00 uur: receptie, ophalen *Leids Jaarboekje* 2022 en opening historische markt

14.30 uur: sluiting

N.B.: Leden die niet in staat zijn om het *Jaarboekje* tijdens de dies op te halen, krijgen het voor eind november thuisgestuurd.

Alle verdere (actuele) info is terug te vinden op onze site: www.oudleiden.nl. Daarnaast wordt ook in onze nieuwsbrieven volop aandacht besteed aan het jubileum, inclusief de 'verkiezingsstrijd' om de Oud Leidenprijs, waaraan ook het publiek kan deelnemen door (digitaal) te stemmen.

Burgemeester Lenferink toont de Historische Kalender tijdens de dies in 2021 (foto archief).

Hendrik Jesse blijft inspireren

Als zijn werklieden weer met kruiwagens richting Rijsburgerweg 35 zeulden, wist iedereen dat architect Hendrik Jesse in de stad zijn verzameling oude bouwmaterialen had uitgebreid. Zo kun je in een Jessepand zomaar kruiskozijnen uit de 17^e eeuw of ramen uit het in 1929 verbrande Leidse stadhuis aantreffen. Op 18 september is op initiatief van de Jesse Stichting bij zijn voormalig woonhuis en kantoor, De Keet, een ANWB Monumentenbord onthuld.

De grootste spiegelruit van Nederland in 1907 bij Hasselman & Pander, Breestraat 146.

De Keet, rijksmonument aan Rijsburgerweg 35, geldt als het magnum opus van de architect, waarin we talrijke stijlkenmerken van Jesse herkennen: vensterbogen, inpandig balkon, traptoren, schoon metselwerk, roederamen, groen verglaasde stenen en Tuiles-du-Nord-dakpannen. In het pand bevindt zich ook een siersteen uit 1611 met het wapen van Maurits van Nassau. Jesse woonde dicht bij zijn eigen werk. Vanaf 1894 had hij aan weerszijden van de weg al tientallen woningen gerealiseerd. Bij de eerste 18 herenhuizen voerde hij een felle strijd met de gemeente, die wilde dat hij direct aan de rooilijn bouwde. Jesse hield voet bij stuk en bouwde 10 meter uit de rooilijn, waaraan tot op de dag van vandaag de Rijsburgerweg zijn brede aanblik dankt.

Toch is Jesse niet alleen bekend van zijn villa's en herenhuizen. Zijn eerste grote werk was een kerk. 23 jaar oud won hij de ontwerpwedstrijd van de Nieuwe Hervormde Kerk in Katwijk aan Zee. De kerkenraad vroeg zich nog wel even af of de jongeman werkelijk geschikt was om zijn ontwerp te realiseren. Niets bleek minder waar, want nog steeds steekt de kerktoeren fier af tegen de horizon voor wie vanuit de duinen het vissersdorp nadert. Recent zijn 139 sociale woningen in

Peter van der Geer,
bestuurslid
Jesse Stichting

Bouwlieden op Jesses Nieuwe Hervormde Kerk in aanbouw, Katwijk aan Zee, 1885. Bron: Collectie Het Nieuwe Instituut/JESS.

De Kooi met behoud van de karakteristieke gevels gerestaureerd. Een soortgelijk project, het Rode Dorp in Katwijk, heeft de tand des tijds glansrijk doorstaan. Een prachtig staaltje art nouveau van zijn hand treffen we aan in de Maarsmansteeg 8 (Bagels & Beans) en op de Breestraat 146 (Hifi Overgaauw). Voor de laatste was een spiegelruit van 25m² (zie foto), de grootste in Nederland in 1907, uit Frankrijk gehaald, waarvan vanwege transportproblemen bij een tunnel nog een stuk werd afgezaagd... Ook ontwierp hij meubels, zoals in 1901 de kerkbank voor koningin-moeder Emma in Eemnes-Binnen, maar ook orgelfronten en tussendoor zelfs speelgoed: een blokendoos voor kinderen.

Inspireert Jesse ook heden ten dage nog architecten? Wie een kijkje neemt in de wijk Nieuw Rhijngest (Oegstgeest) ziet ontwerpen van Jesse-bewonderaar Jan Willem Bouwman met roederamen, geglazuurde raamdorpelstenen en een dak met gele pannen (Drie Gebroeders 3) die herinneren aan Jesses winkelpand in de Maarsmansteeg. Hendrik Jesse is een buitengewoon intrigerende architect, die als krullenjongen met zijn zelfgebouwde kano

al door de Leidse grachten peddelde en tot zijn 80ste nog de bouwladder op klauterde.

Jesse Stichting

Tijdens de gelijktijdige Jesse-borrel, maakte de nieuw opgerichte Jesse Stichting bekend dat zij alle bestaande werken van Jesse grondig wil inventariseren, inclusief hun totstandkoming. Voorzitter Jan van Iersel, zelf architect: “Daarmee willen we de betekenis van Jesse in de regio, ook in relatie tot zijn collega’s als Fontein, Mulder, Van der Heijden en Van der Laan nader duiden.” De nieuw opgerichte Jesse Stichting beijvert zich voor het duurzaam behoud van zijn rijke erfgoed. 35 meter Jesse-archief in Het Nieuwe Instituut biedt een schat aan informatie met talrijke bouwtekeningen, foto’s en correspondentie. Daarin trof de stichting al een brief aan van de Prince of Wales die betreurt dat hij Jesses aanbod van een antiek kabinet helaas moest afslaan.

Ook komt er een Leidse Jesse-wandeling. Op de website – jessestichting.nl – verschijnt geregeld een blog en belangstellenden kunnen zich opgeven voor de nieuwsbrief. In 2024 zal in samenwerking met het Katwijks Museum een tentoonstelling aan Jesse worden gewijd.

Hogewoerd 61, Leiden

‘Rembrandt heeft dit huis nog gezien’

Het front van de voormalige wijnkoperij aan de Hogewoerd 59, 61 en 61a. Foto: Hans van Dam/Stichting Diogenes Leiden

Achter de gevel met het intrigerende opschrift opgericht WIJNKOOPERIJ anno 1833 gaan drie aparte monumentale woningen schuil die vier eeuwen aantikken. Maar liefst twee eeuwen lang, van 1813 tot 2013, was in deze panden aan de Hogewoerd 59, 61 en 61a een wijnkoperij gevestigd. Diverse details in het middelste pand herinneren daar nog aan. Zoals een doorgesluisde in de voorkamer. Van daaruit werden klanten hun fles(sen) wijn aangereikt.

De stichting Diogenes, die als doel heeft het restaureren en in stand houden van monu-

menten in Leiden, ontfermde zich in 2016 over de drie 16^e-eeuwse panden, die zowat op instorten stonden.

In 1803 maakte de toenmalige eigenaar Jan Samuel Timmerman Thijssen een verbinding tussen de begane grond van de drie panden en vestigde er een wijnkoperij. Bij de restauratie herstelde Diogenes de oorspronkelijke indeling, waardoor drie naast elkaar gelegen woningen ontstonden. De begane grond van 59 en 61 kan als bedrijfsruimte worden gebruikt, de eerste en tweede verdieping zijn

Tekst en foto's:
Miep Smitsloo-de Graaff

Historische prent van de 400 jaar oude panden aan de Hogewoerd die ooit een wijnkoperij vormden en door de stichting Diogenes zijn gerestaureerd. Prent James P. Power.

ingericht als woningen. De karakteristieke brede voorgevel bleef intact.

‘Rembrandt liep hier!’

Sinds vijf jaar huurt psychologe Sonja Wesselink nummer 61 en daar heeft ze nog geen seconde spijt van gehad. “Het idee dat Rembrandt nog in de buurt heeft rondgelopen terwijl dit huis er al stond, is toch hartstikke leuk!”

In het interieur zijn zoveel mogelijk historische elementen gehandhaafd. Op de begane grond, met originele stenen muren en balken, is haar psychologiepraktijk gevestigd. Sonja Wesselink, lachend: “De ruimte ademt historie en sfeer. Er zijn cliënten die bij binnenkomst zeggen: de helft van waar ik mee zit, is al over.” De achterkamer is bestemd voor Sonja’s grote hobby, schilderen. Ze geeft er ook les. Haar atelier kijkt uit op de gemeenschappelijke binnentuin, ommuurd door deels monumentale stenen muren. Daar drinken de drie bewoners rond vijf uur regelmatig een wijntje.

Favoriete ruimte

Sonja voelt zich op alle plekken in het monument ‘lekker’. Zoals in haar slaapkamer onder

Sonja Wesselink in de keuken met originele schouw en schildpadtegeltjes.

het schuine dak met deels nog eeuwenoude houten dakspanten en balken. “Als het regent of waait, voel je je alsof je in een tentje ligt.” Maar haar favoriete ruimte is de okergeel – een monumentale kleur – geverfde keuken op de eerste verdieping. Die is het meest authentiek, daar zijn nog veel originele elementen van het monument zichtbaar. Zoals de servieskast met 16^e-eeuws glas en de schouw met 17^e- of 18^e-eeuwse schildpadtegeltjes. Dergelijke bruin/rood/wit gevlekte tegeltjes werden vroeger vooral achter fornuizen aangebracht omdat door de kleurschakeringen eventuele roetplekken niet zichtbaar waren. Gelukkig is ze niet al te groot: de schouw is laag – mensen waren vroeger kleiner. “Was ik langer, dan zou ik hier niet kunnen koken. Het is ook voor mij bukken, zeker als ik vergeet dat er een bril op mijn voorhoofd zit. Maar dat heb ik er graag voor over. Ik hoop nooit meer uit dit huis weg te hoeven.”

In het kort

Adres: Hogewoerd 61, Leiden
Eigenaar: Stichting Diogenes
Datering: 16^e-eeuws
Status: rijksmonument
Meer informatie: www.diogenes-leiden.nl

Mitchell Wiegand Bruss en Anique Bakker

Bij het standbeeld van de bloemenverkoper op de Hoogstraat

Stadswandeling is een rubriek in *Oud Leiden Nieuws* waarin een ouder en een jonger lid van de vereniging langs voor hun belangrijke plekken in de stad lopen en herinneringen ophalen.

Mitchell Wiegand Bruss (22) is geboren en getogen in IJsselstein. Hij studeert geschiedenis in Leiden en is vorige maand begonnen aan de master politieke geschiedenis. Hij is fractievoorzitter van de partij Studenten voor Leiden die dit jaar bij de gemeenteraadsverkiezingen twee zetels won. Hij woont aan de Hooigracht boven de Haarlemmer.

Anique Bakker (50) is geboren en getogen op de Veluwe, maar beschouwt Leiden als haar thuis. Ze studeerde hier psychologie en werkt onder meer als stadsgids.

Sint Anna Aalmoeshuis

Anique: “Ik moest uit het appartement waar ik hier verderop woonde en ging op zoek naar een hofje. Er waren veel kandidaten, maar gelukkig ben ik uitgekozen. Anique is mijn roep-

Tekst en foto's: Ton van Brussel

De kapel van het Sint Anna Aalmoeshuis.

Doorkijkje naar de praktijkruimte van Hogewoerd 61 met daarachter het atelier. De houten balken en de stenen muren zijn authentiek.

naam, maar officieel heet ik Anna Maria en ik woon dus nu in het hofje met een deel van mijn naam en op de plek waar ik tien jaar op heb uitgekeken. Het is nog altijd alleen voor vrouwen en je moet 45 jaar of ouder zijn om hier te mogen wonen. Het is het enige hofje in Leiden dat nog een kapel heeft en die mocht vanwege de concurrentie met de Hooglandse Kerk maar beperkt gebruikt worden. Er werd niet gedoopt of getrouwd en de diensten waren alleen toegankelijk voor de dames in het hof. Inmiddels is het een museum.”

De Hooglandse Kerk: grote bewondering voor de bouwers

Hooglandse Kerk

Anique: “Als ik hier zo onder de Hooglandse kerk staat voel ik een grote bewondering voor de bouwers. Zo’n prachtig, hoog, en toch licht en luchtig kunstwerk. Het heeft zulke grote ramen, die tegelijkertijd ook zo fragiel zijn. Ik kom er soms binnen en omdat alles weg is, de ornamenten en schilderijen, en nu alles helemaal wit is vind ik het wel heel sereen. Ik ben zelf niet gelovig, maar als er bijvoorbeeld iets is met een familielid dat wel gelovig is, dan steek ik hier gewoon een kaarsje op. Ik heb voor deze kant van de kerk gekozen, omdat die uitkomt op de Rijn, waarop de boten met bouwmaterialen hier de gracht opvoeren. Het is nu met die kromming erin zo’n prachti-

ge groene straat geworden. Er is sowieso heel veel opgeknapt in de stad. Als ik de tijd dat ik aankwam als student vergelijk met nu. Het was zo armoedig en verpauperd.”

Mitchell: “Het is natuurlijk een prachtig monument, maar wat ik vooral zie is een opgave. Dit is zo’n enorm gebouw en het is in zo’n erbarmelijke staat. Je ziet het niet zo snel als je er naar kijkt, maar er is op korte termijn een miljoen nodig om het in een staat te krijgen dat het de toekomst aan kan. Hoe gaan we dat in hemelsnaam doen met zijn allen. Het pleintje aan de andere kant met de terrassen vind ik trouwens een mooi voorbeeld van gebruik van stadsruimte.”

Stadhuis

Mitchell: “De verbouwing van het stadhuis heeft natuurlijk heel veel meer geld gekost, maar het is zo prachtig geworden. Het is een modern gebouw, waarin alles van historische waarde bewaard is gebleven. Het is een monument dat nu compleet toekomstbestendig is, volledig verduurzaamd en het heeft bijna energielabel A. Hier op de begane grond aan de Aalmarkt zitten alle fractiekamers, die via de zijingang afzonderlijk toegankelijk zijn. Het is voor ons echt een geweldige werkplek.”

De zij-ingang van het verbouwde Stadhuis aan de Vismarkt

Visbrug

Anique: “Dit is de oudste brug van Leiden en de enige overgang over de Rijn van Katwijk tot Utrecht. Hier wordt al duizend jaar markt gehouden. Het was een goede plek om over te steken en om je handel aan de man te brengen, omdat er ook nog een paar riviertjes in de buurt stroomden, zoals De Vliet. Ik vind het ook een van de mooiste bruggen van de stad. Je kunt hier heel ver beide kanten van de Rijn afkijken en omhoog naar de wolken. En natuurlijk naar het monument op de hoek met die prachtige spreuk: *De trouw der burgerij heeft hier, 't geen door geweld der vlammen wierdt gesloopt, in bet'ren staat hersteld.*”

Het Doelencomplex

Mitchell: “Er is veel te doen geweest over de sloop van de woningen hier op het Doelencomplex, die door de universiteitsgebouwen worden omringd. Het is een interessante casus over de ontwikkeling van een stad. Hoe je soms moet slopen, om ruimte voor iets nieuws te maken. Dat is hier niet doorgegaan, maar even verderop wordt het Lipsius gebouw wel gesloopt ten behoeve van de campus. De Historische Vereniging Oud Leiden vindt het een monument met een bouwstijl die je nergens in de stad vindt. De helft van de gemeenteraad vindt het ook mooi, maar de andere helft zegt: sloop het maar en dat zegt de universiteit nu ook.”

Rapenburg – Kaiserstraat

Mitchell: “Toen ik in Leiden ging studeren kwam ik al snel in café De Keyzer, een van de oudste studentenkroegen van Leiden. Hier kom je je vrienden tegen, die staan ook allemaal achter de bar en hier is ook het idee voor de studentenpartij geboren. Als je buiten staat, dan zie je de belangrijkste plekken uit het studentenleven. De Universiteit, Barrera, L'Esperance, de oude Universiteitsbibliotheek, Augustinus, Catena en Plexus. Het is het kloppend hart. Alleen die auto's, die moeten op termijn toch eigenlijk ook weg hier.”

Anique: “Ik denk dat het daar ook wel naar toe gaat. Ik ben superblij met de nieuwe par-

De sloop van een deel van de universiteitsgebouwen aan de Witte Singel

Rapenburg/hoek Kaiserstraat: ‘Hier heb je uitzicht op de belangrijkste plekken in een studentenleven’

keergarages bij Molen De Valk en aan de Korevaarstraat en met het nieuwe parkeervergunningstelsel. Dat zijn enorme verbeteringen voor de leefbaarheid en het aanzicht van de stad.”

Leidsch Antiek

Hoe komt zo'n man als Leo K. Zeldenrust (1905-1977) er toe om zoveel met name oudere gebouwen te tekenen? In het archief van Leiden en omstreken zijn alleen al ruim 200 tekeningen te vinden. En praktisch allemaal zijn ze gemaakt in de dertiger jaren van de vorige eeuw. Zo kunt u in dat archief een serie van 41 pentekeningen vinden die álle gevels van het Rapenburg uit 1935 weergeven. Eén daarvan geeft het Rijksmuseum voor Oudheden weer zoals die was voor de verbouwing. Aan de hand daarvan heeft C.J. Cortenbach, tekenaar van de Rijksgebouwendienst, in de zeventiger jaren er een gemaakt van ná de verbouwing.

Ger Koper

Zoals al in een eerder artikel gemeld (zie *Oud Leiden Nieuws* van juni 2021) is er bijzonder weinig bekend over de Zeldenrust. Wat we wel weten is dat hij ook te boek stond als journalist. Inderdaad zijn er van zijn hand kunstrecensies te vinden. Bijvoorbeeld in de *Nieuwe Leidsche Courant* van 11 juni 1947 schreef hij een recensie over een expositie van Lajos d'Ebneth in de Kunstzaal aan het Prins Mauritsplein in den Haag.

Veel vaker schrijft Zeldenrust artikeltjes rond een of meer tekeningen uit een bepaalde buurt. Zo schrijft hij voor de *Leidsche Courant* in de periode 1933/34 een serie van zeven artikelen met de titel "Leidsch Antiek". Ze zijn genummerd van I tot VIII, maar nummer IV ontbreekt helaas. Het is in die stukjes dat de schrijver zijn voorkeur blootlegt. Leest u maar eens het volgende citaat dat u kunt vinden in de *Leidsche Courant* van 11 januari 1934, zie tekening:

Een van de aardigste steegjes van de "Sleutelstad" is de Klimmende Leeuwsteeg. Beginnend op de Oude Vest met een poortje, loopt het met een flauwen bocht naar de Haarlemmerstraat. Lang is het niet, breed evenmin; het is zelfs zo smal, dat twee personen elkaar er

ternauwernood in kunnen passeren en vuil dat het is!

Toch behoort het tot die slopjes, die, wat schilderachtigheid aangaat, een eerste plaats innemen.

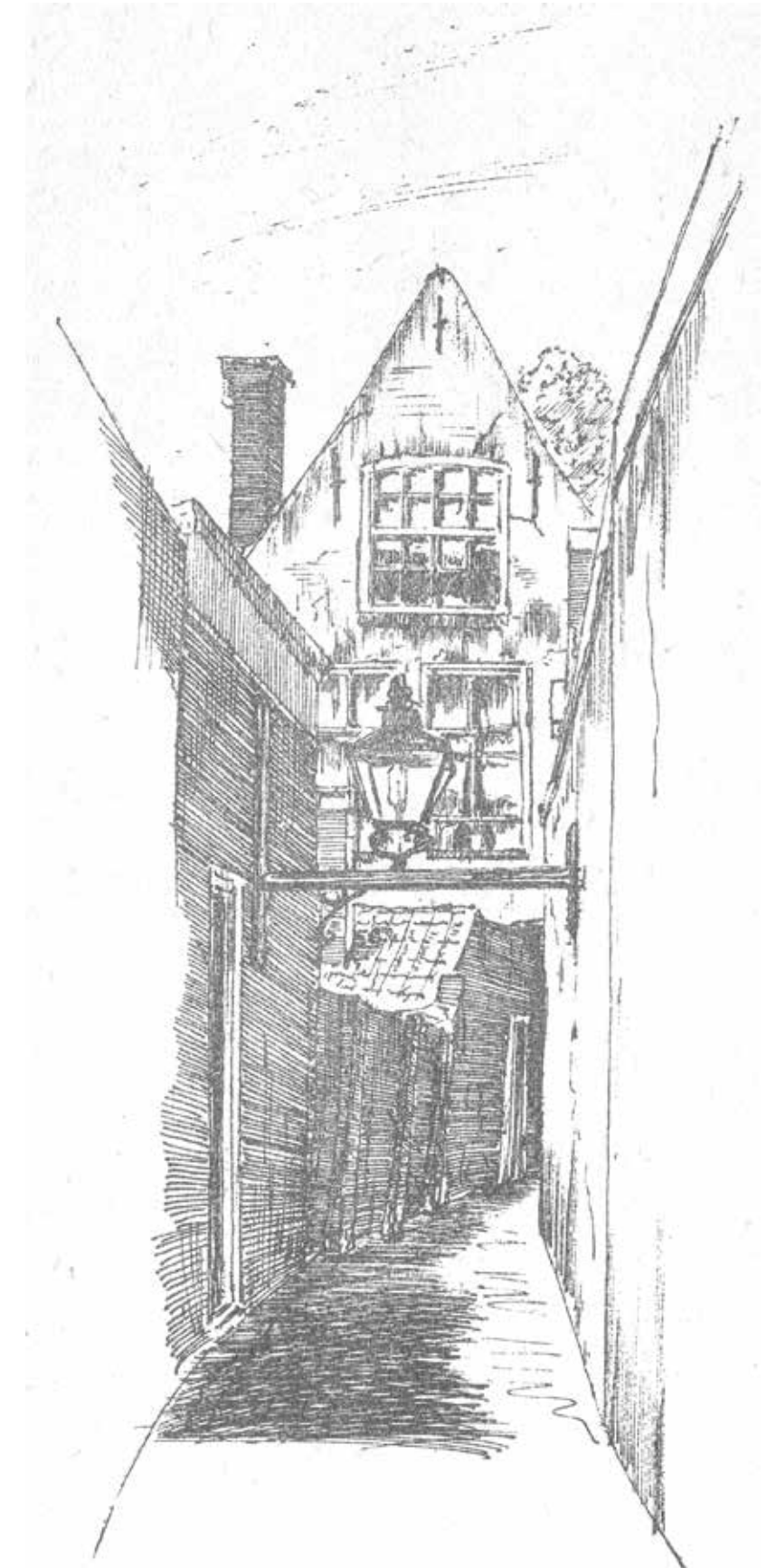
De witgekalkte gevel op den achtergrond, de hoge schoorsteen en roode pannedakjes vormen een mooi geheel, terwijl de groote gaslantaarn en de balk, om de muren te stutten, het hunne bijdragen de aantrekkelijkheid te verhoogen.

Begrijpelijk is het, dat nuffige dames vol afschuw dit oord ontvlieden, doch wie zich verlustigen wil in het aanschouwen van een typisch oud steegje, dat binnenkort afgesloten wordt, kan hier zijn hart ophalen.

Die Klimmende Leeuwsteeg bestaat, ondanks alle nieuwbouw in die omgeving, nog steeds. De makkelijke manier om die te vinden is vanaf het Havenplein de Haarlemmerstraat in te lopen. Dan passeert u eerst de Koestraat en de Maria Gijzensteeg. Het volgende steegje links is dan de Klimmende Leeuwsteeg dat ook een van die kant af zichtbaar straatnaambordje draagt. Je kunt er niet meer doorheen lopen zoals Zeldenrust al schreef, een deel is privé woonerf geworden. Bij de Oude Vest 213-5 is wel weer het poortje te vinden met een prachtige schildering er boven, zie foto; het is gesloten.

De artikeltjes uit de serie Leidsch Antiek kunt u (digitaal) raadplegen in het krantenarchief van Erfgoed Leiden en Omstreken, maar zo zijn ze niet erg goed leesbaar. Daarom heb ik een transcriptie gemaakt die u kunt vinden op www.erfgoed-zeldenrust.nl, de website van de Stichting Beheer Erfgoed Leo K. Zeldenrust die sinds kort de auteursrechten beheert.

Mocht uw belangstelling voor het werk van Zeldenrust gewekt zijn, dan kunt u zich van 5 november 2022 tot 6 januari 2023 verlustigen aan een tentoonstelling die georganiseerd wordt in de omgang van de bibliotheek aan de Nieuwstraat.

Weglachen en goedpraten

Het is mij altijd een raadsel geweest hoe Nederlanders aan het imago komen dat het zo'n proper volkje is. Maar er is waarachtig wetenschappelijk onderzoek naar gedaan, dus dan is het zo. Al denk ik wel dat zulk onderzoek, naar het boenen en bezemen, buiten studentenkringen is verricht. In die gelederen moet je namelijk eerst uitleggen wat een bezem is, 'een voorwerp om vuil mee te verwijderen', en dat het eigenlijk ook een beetje synoniem staat voor 'het spoelen van de mond' als daar weer eens een paar onwelvoeglijke woordjes uit gekomen zijn.

Met dat laatste is het nu beslist afgelopen, heb ik begrepen na seksistisch gebral van het Amsterdamse corps. Dat vrouwen in de corporale cultuur 'hoeren' zijn was natuurlijk niet nieuw. Uit de ophef daarover begrijp ik evenwel dat de tijd van weglachen van wan-gedrag echt voorbij is. Mooi zo! Maar de seksuele misdragingen staan natuurlijk niet op zichzelf, weten we ook in Leiden. Er is veel meer grensoverschrijdend gedrag van studenten, drank gerelateerde excessen, herrie en zooi op straat, dat al jaren wordt goedgepraat met geneuzel over de studentencultuur. Als het gaat om monumentale panden in de binnenstad hanteert de gemeente, als u het mij vraagt, heel andere normen en waarden voor studenten dan voor gewone Leidenaren.

De studiehooften wonen vaak op de mooiste plekken. Aan het Rapenburg of de Oude Singel. En aan het Noordeinde 1, bijvoorbeeld. Een stadsvilla in eclectische stijl, in 1866 ontworpen door Jan Willem Schaap, indertijd stadsarchitect van de gemeente Leiden. De Leidse Schouwburg is ook van zijn hand. Noordeinde 1 werd gebouwd als dienstwoning voor de directeur van de Zeevaartschool.

Later is de villa, samen met Noordeinde 3, in gebruik genomen als schoolgebouw, het laatst, van 2001 tot 2009, door het Stedelijk Gymnasium. Sinds 2009 weet ik eigenlijk niet meer precies wie in het gebouw bezig zijn, een sloopbedrijf of een groep studen-

ten, maar officieel heet Noordeinde 1 een studentenhuus te zijn dat eigendom is van de Stichting Villa Noordeinde. Je moet maar durven: de naam 'Villa Noordeinde' toe-eigenen en tegelijkertijd de diepste minachting koesteren voor de schoonheid van het gebouw. Het stucwerk hangt er in vellen aan de muur, houten sierlijsten en ornamenten rotten weg, de verloedering druipt er vanaf. Stichting Aftakeling en Verval lijkt mij een meer ter zake doende naam voor dit orgaan. Dit is geen uitstel van onderhoud meer, maar hét voorbeeld in Leiden van moedwillige verwaarlozing.

En dan heb ik het alleen nog over het exterieur. Hoe het er van binnen uit ziet, weet ik niet. Doorgaans is het zo, als een deur openstaat, dat er een bierlucht naar buiten walmt waar een doorgewinterde kroegtijger van achterover slaat. Hoe het interieur er aan toe is laat zich eigenlijk wel raden. Ik ken maar weinig studentenhuizen waar het geen varkensstal is. Hectoliters bier gaan er doorheen, maar de studiebollen zijn geen grootverbruikers van de allesreiniger. Van een ongeneeslijke drang om de stal schoon te houden hebben ze ook geen last. Je kunt wel zeggen dat ze de tent eens goed moeten uitmesten. Maar dat is zoiets als een slechtiende vragen om met een behangerskwast een lelietje-van-dalen op een bierflesje te schilderen. Het is onbegonnen werk.

Toegegeven: onder autochtone Leidenaren komen ook exemplaren voor die geen spons van een zeem kunnen onderscheiden, maar dan heeft de buitenwacht het oordeel snel klaar. Als de lieve jeugd een bushokje sloop, weten we ook meteen dat het tuig van de richel is. Maar... hoe noemen we dan de lieve studenten die een monumentale villa uitwonen?

Nou, dan begint weer het weglachen en het goedpraten. Dan wordt de zwijnenstal

parmantig weggezet als studentikoziteit. Dan zijn de Leidse politici, of ze nou van Groen Links, D66 of VVD zijn (zeg maar: de alumni in de Leidse raad) volkomen onverschillig, zolang de studiebollen maar eens in de vier jaar aan het rode potlood likken om het vakje voor hun naam in te kleuren. In de krant las ik hoe een Leidenaar, eigenaar van een monumentenwoning aan de Kalvermarkt, door de welstands- en monumentencommissie wordt belaagd omdat hij een schoorsteen wil slopen, die vanaf de straat niet eens zichtbaar is en aantoonbaar de oorzaak van lekkages in huis. Ik zou wel eens willen weten hoelang getalmd wordt met aanschrijvingen op grond van de Monumentenwet of de Monumentenverordening als het gaat om een studentenhuus? Dat lijkt me in schril contrast staan met de bejegening van de gewone burger.

Omdat ik een opgeruimd karakter heb wil ik best nog gezegd hebben dat de studiebollen bij de stad horen, dat je ze niet allemaal over een kam kunt scheren, en dat Leiden geen zwarte-kousen-gehucht op de Veluwe is.... Maar je kunt niet aan het relativeren blijven. Nu de halve binnenstad is gekoloniseerd door de universiteit en haar studenten kunnen we misschien wel afspreken dat ook monumenten geen hoeren zijn.

Jan Rijsdam

Van Spaarpotpoort tot Leeuwenpoort

Aan de Middelstegracht, niet ver van de Groenesteeg, in de wijk Pancras-Oost, bevindt zich een klein poortje met daarboven een gevelteken: een fraai versierde sluitsteen. Nader onderzoek leert dat het hier een restant betreft van een grimmig en triest aspect van de Leidse geschiedenis uit de 19^e eeuw en eerder, namelijk sloppen en poorten.

Leiden had in die eerdere eeuwen veel industrie (vooral lakenindustrie en conserven), een navenant grote arbeidersklasse, lage lonen en veel armoë. Daar kwam gebrek aan ruimte bij en grote woningnood. Veel huiseigenaren zagen hun kans schoon om op hun binnenterrein of erf piepkleine arbeiderswoninkjes te bouwen. Ze moesten vooral geld opleveren, dus de huren waren hoog en het onderhoud minimaal. Feitelijk was er sprake van uitbuiting en waren de huisjes krotten. Vooral in de armere delen van de stad was dit soort poorten talrijk. Van de minstens 324 Leidse poorten (er worden nog steeds nieuwe ontdekt) waren er bijvoorbeeld in Pancras-Oost maar liefst 57.

Tekst en foto's:

Jan Hartstra
met dank aan Piet de Baar

Voorgeschiedenis

Het bovengenoemde poortje kwam als slop voor op kadastrale plattegronden uit 1853, maar bestond onder de oudere naam Spaarpot(s)poort al veel eerder; in 1725 bijvoorbeeld is sprake van ene Cornelia Blom, die uit de boedel van Jan Wastijn “een Huys ende Erve, staande ende gelegen binnen deser stede aan de Spaarpotspoort, uytkomende aan de oostsijde van de Middelste Graft” kocht (overigens werd ook nog opgemerkt dat het pand grensde aan de Schenkeschanspoort, waarvan nog steeds een deur en een gangetje in de Groenesteeg te vinden zijn).

In de Franse tijd (1795-1813) en daarna begin 19^e eeuw was er veel armoë en werden veel poorten en slopjes gesloopt (meestal om nog wat opbrengst uit materialen en sloopafval te krijgen). Maar na zo'n afbraak leverde zo'n lapje grond nauwelijks meer iets op, terwijl er wel belasting over betaald moest worden. Dit was natuurlijk niet lucratief en de gemeente werd dan ook vaak gevraagd dit over te ne-

men; soms leidde wanbetaling zelfs tot ont-eigening. Ook de Spaarpotpoort ontsnapte niet aan deze ontwikkeling en kwam als open lapje grond uiteindelijk in handen van de gemeente.

Opgemerkt kan worden dat het stukje grond enigszins achteraf lag en er vaak een relatie was met de panden aan de Middelstegracht. Deze panden, toen genummerd 598 tot 600 van Wijk 7 (tegenwoordig Middelstegracht 69, 65 en 63), waren begin 19^e eeuw in handen van een beruchte huisjesmelker, Benjamin de Moen. Na zijn dood in 1824 werden de panden bij boedelscheiding toebedeeld aan zijn weduwe Johanna Maria Menzel. Zij verkocht de panden in 1832.

Spaarpotpoort wordt Leeuwenpoort

De nieuwe eigenaar van de panden was sinds 17 december 1832 Jacob van Leeuwen uit de Groenesteeg, die als koopman, aannemer, sloper en exploitant van huizen in deze buurt al meer panden bezat. Hij was ook geïnte-

resseerd in het open stukje grond achter zijn nieuw verworven panden, waar ooit de Spaarpotpoort had gestaan, nu in handen van de gemeente was en ondertussen het nummer 598A had gekregen. Jacob kreeg (bij besluit van B&W van 1839) in 1840 toestemming het lapje grond te bebouwen (met een pakhuis), waarna hij het in 1844 van de gemeente kon overnemen (te samen met vele andere lapjes grond). Nu hij eigenaar geworden was, liet hij ook de poort aan de Middelstegracht geheel vernieuwen.

In 1849 overleed Jacob van Leeuwen aan cholera. Uiteindelijk kwam (na een verkoping en een latere boedelscheiding) de poort (598A) bij zijn zoon Jacob junior terecht en de drie panden aan de Middelstegracht (598, 599, en 600) bij zijn weduwe Jannetje Sweenen.

In kadastrale plattegronden wordt rond 1853 de aanwezigheid van huisjes vermeld en al gauw kreeg de poort toen ook de naam Leeuwenpoort, vermoedelijk ontleend aan Jacob van Leeuwen (junior), eigenaar in 1854. In dat jaar echter verkocht Jacob het pakhuis in de poort. Nieuwe eigenaar werd Pieter Cornelis van Booren, borstelmaker, die het pand tot 1895 zou behouden.

In dat jaar verkocht hij het aan Willem Frederik Meyers, die het echter al in hetzelfde jaar doorverkocht aan Johannes Develing, ma-

nufactuurverver. In 1907 kwam het bij Pieter Stoeke, stoomverver. Vermoedelijk was hij nog eigenaar toen de poort in 1929 weg bestemd werd.

Adressen en bewoning

Tot 1871 had de gemeente een systeem om een adres aan te geven met een wijknummer en een huisnummer. Ook de Leeuwenpoort had zo'n adres: Wijk 7 nr. 598a/b (er waren 9 wijken), daarna werd het Middelstegracht 67 (dus straat en huisnummer).

Over de omvang van de poort en het aantal inwoners tasten we helaas wat in het duister; de bronnen hierover zijn niet eenduidig. Herman van Hoozonk en Kees Walle weten te melden, dat er in 1900 3 huisjes in de poort aanwezig waren, waar totaal 12 mensen woonden, dus gemiddeld 4 personen, opeengepakt in een piepklein, slecht woninkje. Ook het systematisch woononderzoek van 1913 geeft deze cijfers voor de bewoning van de Leeuwenpoort in 1900 aan. Maar de adresboeken geven een ander verhaal. In het IJdo adresboek van 1899 staat bijvoorbeeld, dat op adres Leeuwenpoort 1 (slechts) het bejaarde echtpaar Pieter Hofkens en Johanna Maria van der Zeeuw woonden. In het adresboek van 1900 komt de Leeuwenpoort zelfs in het geheel niet voor. Begrijpelijk, want in dat jaar stierf Pieter Hofkens en zijn vrouw ging (al eerder) naar het Minnehuis. In 1901 komen er weer mensen in de Leeuwenpoort te wonen, maar ook dit aantal (gezin van 9 personen) komt niet overeen met de bovengenoemde 12 bewoners.

Het systematisch woononderzoek van 1913 vermeldt ook, dat er in 1912 geen huisjes waren en ook geen bewoners. Wel staat er de mededeling: “Aanteekeningen: Vervallen”. Het suggereert, dat er in dat jaar geen bewoners meer zijn en de huisjes waren gesloopt of een andere bestemming hadden gekregen. Helaas moeten we ook bij deze mededeling een dik vraagteken zetten, want uit het adresboek van 1926/1928 blijkt, dat op het adres Leeuwenpoort 1 E Van Mourik woonde, dus er werd wel degelijk gewoond, zoals ook blijkt uit het bevel tot ontruiming. Al met al lijkt het er eerder op, dat er in de Leeuwenpoort slechts 1 woninkje aanwezig was en geen 3.

Werd er in de 19^e eeuw nog minachtend op de bewoners neergekeken en werden ze denigrerend behandeld, in de 20^e eeuw veranderde het tij mede door toedoen van de hoogleraren Greven en Drucker. Er kwam meer aandacht voor de beroerde positie van de arbeidersbevolking, wat resulteerde in de oprichting van een woningbouwvereniging (Werkmanswoningen), die op grote schaal betere en ruimere woningen ging bouwen. Gaandeweg werden daarbij de oude poorten en krotten onbewoonbaar verklaard. Op 12 februari 1923 gebeurde dit

ook voor de Leeuwenpoort, maar een daadwerkelijke ontruiming moest telkens worden uitgesteld. Nog in een raadsbesluit van 1928 wordt de Leeuwenpoort genoemd waar het laatste daar nog bewoonde pand ontruimd moest zijn op 3 maart 1929.

Poort en gevelsteen

Zoals eerder vermeld werd er reeds in 1725 over de Spaarpot(s)poort gesproken. Na het ernstige verval en het verdwijnen van de bebouwing in het gebiedje begin 19^e eeuw vinden nieuwe investeringen pas plaats rond 1840 waarbij er niet alleen een nieuw pakhuys kwam, maar ook de poort geheel werd vernieuwd en van een gevelteken werd voorzien. Dit gebeurde door Jacob van Leeuwen, die behalve koopman ook aannemer en sloper was. In die hoedanigheid zal het genoemde gevelteken wellicht afkomstig zijn van een door hem eerder verbouwd of gesloopt pand. De aangebrachte sluitsteen is zeker niet van een alledaags type en bestaat misschien zelfs uit twee aparte geveltekens. De onderste steen is een zogenaamde diamantkop, die vooral ten tijde van Jacob van Leeuwen (rond 1850) of iets later (tot rond 1900) populair was. Daarboven echter zit een tamelijk zeldzaam stuk beeldhouwwerk, dat wellicht uit vroeger eeuwen dateert.

Na de ontruiming

Rond de jaren '30 vindt in de stad Leiden vrij massaal sanering en sloop van de poorten en krotten plaats.

In ieder geval heeft het toegangspoortje met de gevelsteen alle stormen en veranderingen in de wijk overleefd. Om een voorbeeld te geven: met de enorm grootschalige plannen in Leiden in de jaren 60 (zoals het wegenplan en basisplan sanering en stadsvernieuwing 1961) zou Pancras-Oost op termijn stadsvernieuwingsgebied zijn geworden met onder andere een brede vierbaansweg. De wijk zou hiervoor goeddeels of geheel zijn gesloopt, waarbij de Leeuwenpoort de plannen uiteindelijk niet zou hebben overleefd. Om verschillende redenen gingen de plannen uiteindelijk niet door.

Ook het verdwijnen van de traditionele industrie en vervanging door moderne dienstverlening heeft zijn sporen nagelaten. De wijk is tegenwoordig een goede mix van kleinschalige moderne nieuwbouwhuizen en oudere historische panden. En hier en daar geeft nog wel eens een deur of een smalle gang tussen twee huizen een aanwijzing waar ooit de poorten zijn geweest. En zeker het toegangspoortje van de Leeuwenpoort is een goede herinnering aan wat er zich ooit afspeelde.

Bronnen

- 1) Waarboek Oud Rechterlijk Archief inv. nr. 67 deel 7L (1723-1724)
- 2) Huisnummerboek 1871
- 3) Databestand Herman van Hooidonk
- 4) *Nieuwe Leidsche Courant* 23-08-1928
- 5) Ontruimingsbevel onbewoonbaar verklaarde woningen 26-02-1929
- 6) Onbewoonbaarverklaring woningen, hofjes en poorten en saneringsplan binnenstad 1929-1932
- 7) *Leids Jaarboekje* 2020 pagina 68-93: Over de Leidse poorten en hun bewoners. Herman van Hooidonk en Kees Walle
- 8) *Leiden zoals het was; deel 6 Nijverheid en industrie*
- 9) Wegenplan en basisplan sanering en stadsvernieuwing 1961
- 10) Systematisch woononderzoek 1913
- 11) IJdo adresboeken 1899, 1900 en 1926-1928

Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone' Leidenaars

In het kwartaalbericht publiceren we fragmenten uit verschillende interviews van de Stem van Leiden. Daarmee hopen we u natuurlijk nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd.

De Stem van Leiden heeft nu ruim honderd interviews afgenomen en levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, volledig uitgeschreven en samengevat. Een aantal van deze verhalen is al te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken, het ELO, evenals een samenvatting van het verhaal dat de mensen hebben verteld. Het is de bedoeling dat straks alle verhalen op deze website staan. Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue. Hier fragmenten uit twee interviews.

Mevrouw C. Peteri-Gordijn is in 1925 geboren op de Mecklenburgerstraat 6 in Leiden. De Mecklenburgerstraat was een doodlopende zijstraat van de Os en Paardenlaan en grensde aan een spooreplacement. Nadat haar grootmoeder overleed, kwam haar grootvader bij hen inwonen. Het huis was echter veel te klein en daarom kocht haar grootvader de woning Oude Singel 226, naast het Hof de Blauwe Klok. Het huis was zo groot dat haar vader er ook zijn kleermakerij had. Hij maakte dames- en herenkleding en uniformen voor de militairen die in Leiden waren gelegerd.

De vierkante stuiver

Aan de overzijde van de Oude Singel, de Oude Vest lagen boten afgemeerd. Bijvoorbeeld een stoomboot met grote schoorstenen van de firma Harland, die een verbinding met Amsterdam onderhield. Mevrouw Peteri is zelf met die boot naar haar tante en oom in Amsterdam

geweest. De tocht duurde drie uur en was een goedkope manier om te reizen.

Ook klom ze weleens stiekem op een boot die lag afgemeerd bij de zoutziederij, de Leidse Zoutkeet aan de Oude Singel, tussen de Koolstraat en de Houtmarkt. Haar moeder had er dan de pest in, want ze kwamen onder de smeerolie thuis. "Die boot voer naar Katwijk om zeewater op te halen. In de zoutkeet werd daar het zout uitgehaald." Ze mochten niet in de zoutkeet komen, en werden daar weggestuurd door de 'vierkante stuiver'. Dat was de politieagent, de vierkante stuiver heette die."

Naast hun huis liep de Blauwe Klok, een poort van zo'n dertig meter waar net een handkar door kon. Daarachter lag het Hof de Blauwe Klok waar zes huisjes stonden, met twaalf huisnummers. Die hadden een keuken ter grootte van een wc, een kamer en een zolder.

"Die huisjes waren van onze buurman Lagerman die af toe verrot werd gescholden, omdat

Cees Meijer

Het Hof de Blauwe Klok.

het weer lekte. Het was een gribus, die mensen zaten altijd voor de deur buiten. Nou, dat kwam bij ons helemaal niet voor. Wij hadden een blauwstenen stoepje voor de deur en een hek voor het huis. De mensen uit het hof gingen met een handkar naar de conservenfabriek van Tieleman en Dros aan de Middelste-gracht, om bonen te halen. Dan zaten ze met z'n allen daar achter buiten op die Koolgracht te doppen met die bonen in de schoot. Al die doppies moesten bewaard, want die moesten ook weer mee terug. Ik denk dat dat allemaal gewogen werd, dat ze niet zouden pikken, dat het gewicht gelijk bleef.”

De heer L. C.P. Overdevest is in mei 1943 geboren in een huis op de Kaiserstraat, waar zijn vader een kapperszaak had. Hij was de jongste van zes en heeft drie zussen en twee broers. Zijn grootvader was melkboer en vader Overdevest moest van hem melk halen bij Duynisveld in Voorschoten, waar hij zijn vrouw ontmoette, die boerendochter was.

Herinneringen aan het weeshuis

De moeder van de heer Overdevest werd ziek bij zijn geboorte en overleed in 1946. Als baby werd hij ondergebracht bij de Sint Margari-ta van Cortonastichting (later FIOM). Daarna werd hij in het R.K. Wees- en Oudeliedenhuus (later St. Maarten geheten) aan de Sint Ja-cobsgracht in Leiden geplaatst. Uiteindelijk kon vader Overdevest het gezin niet meer bij elkaar houden en belandden alle kinderen in dat weeshuis. In 1953 trouwde vader opnieuw en kwamen de kinderen bij hun vader en stief-moeder te wonen.

De heer Overdevest heeft de beste herinnerin-gen aan het weeshuis. Hij wist dan ook niet be-ter, want hij had tot zijn tiende nooit een thuis-situatie gekend.

Het weeshuis werd geleid door nonnen en de dagen kenden een vast patroon. Je stond om zeven uur op om je vervolgens met z'n allen aan de wasbakken te wassen. Daarna ging je van halfacht tot acht naar de kerk, dan eten en naar school. En zomers moest je ook nog een kwartiertje vlooiën zoeken in de grote slaap-zaal, waar zo'n vijftig bedden stonden.

Als jongetje woonde Overdevest in het weeshuis aan de Sint Jacobsgracht.

De heer J. Biesjot is op 9 december 1938 ge-boren in de Anna Paulownastraat. De Anna Paulownastraat ligt in Leiden-Noord, een echte arbeidersbuurt. Er waren nauwelijks auto's en er was veel ruimte om te spelen. Helaas is zijn vader drie weken voor zijn geboorte overleden en zijn moeder bleef met drie kinderen achter. Ze kreeg een uitkering van 11 gulden 20 per week, dus het was eigenlijk armoe troef. Na vijf jaar kwam er weer een man in moeders leven. Een oudere broer van zijn eerste vader, ome Kees. Ze zijn 45 jaar getrouwd geweest en het was een goed huwelijk.

Veertig bakken koffie op een dag

De heer Biesjot ging naar de lagere school aan de Os en Paardenlaan. Aan de Lusthoflaan was een meisjesschool. Het was hetzelfde school-gebouw, met twee ingangen. “Mijn zus ging dus de ene deur in en zei ‘tot vanmiddag’ en dan ging zij naar die kant en ik naar die kant. En in de gymzaal was dat ook zo, één gymzaal: dan gingen de jongens uit de gymzaal en kwamen

de meisjes van de andere kant naar binnen. Dat was gewoon zo op een katholieke school.”

Na die zes jaar moest zijn stiefvader op school komen waar hij van de bovenmeester hoorde dat deze al zoveel kandidaten voor de mulo had, dat Jan maar naar de ambachtsschool moest gaan. “Mijn stiefvader vond dat goed en ik had natuurlijk niks te zeggen.” Later heeft hij daar met het klussen in zijn huis nog wel profijt van gehad.

Na de ambachtsschool is de heer Biesjot in een meubelfabriekje in Voorschoten gaan werken. Hij heeft daar talloze buikkastjes ge-maakt, waarvan er nog twee in zijn woonkamer staan. Later kwam hij in dienst bij Ingenieurs Bureau Bouwnijverheid, IBB, en deed intussen 's avonds de middelbare handelsavondschoon, waar hij het Middenstandsdiplooma haalde. Via via belandde hij vervolgens in de administra-tie, eerst bij Zaalberg Dekenfabriek en later weer bij IBB als loonadministrateur.

In 1969 heeft hij de overstap gemaakt naar het Gemeenschappelijk Administratiekantoor (GAK) wat tegenwoordig het UWV heet. Hij heeft daar 26 jaar als controleur voor de ‘ziek-tewet’ gewerkt. Hij bezocht in die rol mensen die zich bij hun werkgever hadden ziekge-meld. [Het loon werd bij ziekte niet door de werkgever doorbetaald, maar men kreeg een ziektewetuitkering. In dit geval van het GAK]. Gemiddeld had hij veertig ‘klanten’ per dag en in griepperiodes waren dat er soms wel vijftig tot zestig in Leiden, Katwijk, Valken-burg en Rijnsburg. De eerste vijf jaar op een brommer en later altijd op de fiets. Hij heeft als GAK-controleur de gekste dingen meege-maakt en was uiteraard niet overal even wel-kom. Toen hij met dat werk is gestopt, heeft hij nogal moeten afkicken, want hij dronk bij iedere klant wel een kopje koffie. “Ik dronk veertig bakken koffie op een dag. Vooral als het slecht weer was.”

Vrijwilligers gezocht

Voor de geschiedenis van de bezettingstijd in Nederland ('de oorlog') bestaat nog altijd, ook in Leiden, grote belang-stelling. Over dat onderwerp bestaat een heel interessante website vol informatie over de stad in die periode: www.leiden4045.nl, waaraan met regelmaat nieuwe gegevens worden toegevoegd. Die actief onderhouden website is in oorsprong en in feite nagenoeg nog steeds het werk van één man: Alphons Siebelt, die ook bekend is vanwege zijn pu-blicaties over Leiden in de bezettingstijd. Helaas is duidelijk dat hij deze rol niet heel lang meer kan voortzetten. In kleine kring is daarom het initiatief genomen om te proberen die website als een actieve, zich steeds verrijkende, onderne-ming op termijn te behouden onder auspiciën van HVOL. Het bestuur staat hier positief tegenover, maar dat kan alleen sla-gen als er voldoende vrijwilligers zijn, die in staat en bereid zijn zich daar gedurende langere tijd voor in te zetten.

Daarom bij deze een oproep aan de leden (maar ook an-deren zouden van harte welkom zijn) om zich te melden en zich voor het in stand houden van die website over Leiden in de bezettingstijd in te zetten.

Ter toelichting het volgende. Er zijn verschillende taken te onderscheiden, die vanzelfsprekend gedeeltelijk zullen overlappen. Ten eerste is er behoefte aan personen die actief informatie verzamelen (in diverse bronnen) en de re-sultaten daarvan overzichtelijk formuleren. We zouden ze de onderzoekers kunnen noemen. Ten tweede moet deze informatie (met inbegrip van daar mogelijk bij passende afbeeldingen) geschikt gemaakt worden voor publicatie op de website. We zouden van redacteurs kunnen spre-ken. Ten derde is het nodig dat de bijdragen inhoudelijk worden beoordeeld en dat waar mogelijk samenhang tus-sen de teksten wordt aangebracht: coördinatie en inhou-delijke sturing dus. Tenslotte moet zo'n website 'technisch' onderhouden worden (de webmaster). In beginsel ziet de ICT-commissie van de vereniging, zoals het er nu voorstaat, kans om dit voor haar rekening te nemen. Maar ook op dat vlak zijn extra vrijwilligers natuurlijk van harte welkom. Wie er voor zou voelen aan dit plan medewerking te ver-lenen, roep ik graag op zich bij mij te melden: hans@jch-blom.nl bij voorkeur voor 1 november 2022. Bij voldoende belangstelling zal ik dan een bijeenkomst beleggen om te bespreken of en hoe hier een start kan worden gemaakt met een mooie nieuwe activiteit van HVOL.

Hans Blom

Grenzeloos leesplezier

Willem Wirtz

Johannes Bodel Nijenhuis was negen toen Leiden op maandagmiddag 12 januari 1807 om kwart over vier door een ramp werd getroffen. Een schip met 37 ton zwart buskruit aan boord ontplofte langs de kademuur van het Steenschuur. Honderd zestig mensen kwamen daarbij om het leven en ruim tweeduizend raakten gewond. Een compleet stadsdeel van tweehonderd twintig huizen werd door de drukgolf weggevaagd. Tot in de wijde omtrek gingen de ruiten aan diggelen en vlogen de pannen van de daken. De knal van de explosie werd tot in Den Haag gehoord.

Johannes woonde aan het Rapenburg, op nog geen vijfhonderd meter van het rampgebied. De verwoeste huizen op beide oevers van het Steenschuur heeft hij van nabij gezien. Zijn vader markeerde het rampgebied met rode verf op een stadsplattegrond uit de 18de eeuw en schreef de datum en het jaartal van de 'Vlacte van den Ramp' erbij. Mogelijk vormde deze kaart 'het prille begin van Bodels cartografische verzamelwoede', schrijft Kester Freriks in het boek *Grensverkenningen – Langs oude grenzen in Nederland* dat hij samen met

Martijn Storms, conservator Kaarten & Atlassen van de Universitaire Bibliotheken Leiden, maakte.

Bodel Nijenhuis (1797-1872) was een pionier op het gebied van de cartografische verzameling, maar zijn beroepsmatige leven na een studie rechten en een promotie in Leiden begon anders. Hij werd eigenaar van de uitgeverij van zijn grootvader Johannes Luchtmans. Na enkele jaren besloot hij de zaak te liquideren en over te doen aan de familie Brill. Daarna kon hij zich volledig richten op wat zijn werkelijke passie was: het verzamelen van kaarten en atlassen. De kiem daarvoor was gelegd door zijn vader die hem op zijn twaalfde verjaardag een kastje met kaarten cadeau had gedaan. Of daar ook kaarten van de buskruitramp bij zaten, is niet bekend. Bodel Nijenhuis was wel bovenmatig geïnteresseerd in de ramp, getuige de vele plattegronden, prenten en wederopbouwplannen die in zijn collectie zijn aangetroffen.

Toen hij stierf, had hij zo'n vijftigduizend kaarten, driehonderd atlassen en tweeëntwintig honderd topografische prenten en tekeningen in zijn bezit. Een derde deel daarvan had betrekking op Nederland, de rest van de wereld lag in het andere deel van de collectie besloten. Bodel Nijenhuis was geen reiziger. Hij bleef z'n hele leven dicht bij huis. Zijn wereld bestond uit een mengsel van topografische, geografische en historische impulsen, vervat in papier. De vloeren van het dubbelpand Rapenburg 69A en 69B, waar hij zijn collectie had opgeslagen en waar hij ook woonde,

moeten hebben gekreund onder de last van zijn omvangrijke verzameling. Bij legaat legde hij vast dat zijn collectie bijeen zou worden gehouden en zou overgaan naar de universiteitsbibliotheek aan de overkant van het Rapenburg (nummer 70). En zo geschiedde.

Voor het boek *Grensverkenningen* selecteerde conservator Martijn Storms ruim twintig grenskaarten van Bodel Nijenhuis uit de 17de tot de 19de eeuw, kaarten waarop verschillende aspecten van 'de grens' worden belicht, variërend van een kaarsrechte provinciegrens tot een dijklichaam, de grens van een verdronken dorp, een klokslaggrens (hoe ver de klokslag van Leeuwarden reikt) en de grens van een landgoed of kasteel.

Kester Freriks verkende deze oude grenzen in het hedendaagse landschap. Hij ging samen met verschillende kenners en deskundigen in heel Nederland aan de wandel om te beschrijven wat hij zag en hoorde. Hij schrijft: 'Grenzen en grenslijnen bieden een ongeken- de rijkdom. Ze geven inzicht in landschapsgeschiedenis, in de omgang van de mens met elkaar en met het land. Ze vertellen over oorlog en vrede, laten zien hoe de mens de omge-

ving inricht. Grenzen scheiden en verenigen. Ze nodigen uit tot essay en vertelling, wandeling en reflectie, zelfs tot reizen door de tijd.'

Zo doorkruist hij de landerijen van Doorwerth en 'de veendiepten van vroeger', hij aanschouwt 'de grote leegte' van het hoge noorden, hij gaat op zoek naar de verdwenen buitenplaats Abspoel in Oegstgeest en het verdronken Romeinse fort Brittenburg bij Katwijk aan Zee ('een mythe'), hij verdiept zich in de geschiedenis van waterschappen en ervaart hoe bijzonder het kan zijn om aan de hand van de filosoof Immanuel Kant door de oude wijk van de door de Oude en Nieuwe Rijn omsloten Burcht en Hooglandse Kerk te kuieren ('een eiland omgeven door een stormachtige oceaan van schijn'). Zijn bevindingen lezen we terug in fraai geschreven, heldere teksten, rijckgeïllustreerd met historisch kaartmateriaal. Het maakt *Grensverkenningen* tot een leerzame historische gids en een waar leesplezier.

Grensverkenningen – Langs oude grenzen in Nederland – Kester Freriks & Martijn Storms – uitgeverij Athenaeum-Polak & Van Genneep – ISBN 978-90-253-1463-7 – 247 pagina's – 24,99 euro.

Een Leidse advocatenfamilie

Verontruste omwonenden meldden zich in 1870 bij het Leidse gemeentebestuur vanwege de wankelende staat van de toren van de Marekerk. Was die wel stormbestendig? Stadsadvocaat Hendrik Neeb stelde op verzoek van Burge-meester en Wethouders een tien pagina's tellend advies op om het pleit te beslechten wie de eigenaar van de toren was: de stad of de kerk. Een destijds niet ongebruikelijke kwestie, want in veel gemeenten waren kerktorens eigendom van de gemeente en speelden een rol in de verdediging van de stadsgrenzen.

De zaak draaide om de interpretatie van een arrest van de Hoge Raad van 18 maart 1847, waarin het eigendom van torens was geregeld die aan een kerk waren gehecht. Die van de Marekerk stond er niet naast, maar bovenop. Neebs onderzoek leidde tot de conclusie dat de Hoge Raad het hier mis had, omdat de wetgever zijns inziens alle kerktorens had be-

doeld. De gemeente moest kortom opdraaien voor de kosten van beheer en onderhoud, waarop de gemeenteraad besloot het eigendom en daarmee ook de onderhoudsplicht over te dragen aan de kerk.

Het is een van de vele aansprekende voorbeelden uit de onlangs verschenen geschie-

Ton van Brussel

denis van het Leidse advocatenkantoor De Clercq, honderdzeventig jaar geleden opgericht, thuis bij de ouders van Hendrik Neeb aan de Hooigracht 61. De auteurs Robert Sanders en Ernst van Win, als advocaat en advocaat en partner aan dit kantoor verbonden, gaven het de titel *Spreken dat bondig is* mee, een verwijzing naar de lijfspreuk van de Doopsgezinde Kerk:

Dopen wat (wie) mondig is
Spreken dat bondig is
Vrij in het christelijk geloven
Daden gaan woorden te boven

Willem de Clercq (sinds 1929) en zijn zonen Paul (sinds 1955) en Max (sinds 1958, samen bijna een eeuw bij het kantoor betrokken, behoorden tot deze vrijzinnig protestantse gemeente aan de Pieterskerkstraat. Veel advocaten waren en zijn naast hun praktijk maatschappelijk actief, maar voor de familie De

Clercq stond de vierde regel uit de lijfspreuk niet op de laatste plaats. Een kleine greep: hulp aan Joodse onderduikers, bestuurswerk bij de Maatschappij voor Nijverheid en Handel, de stadsbibliotheek Reuvens, gratis rechtshulp via het Leidse Volkshuis en ook een tot op de dag van vandaag voortdurende betrokkenheid bij de Historische Vereniging Oud Leiden.

De vrijzinnigheid van de familie drong ook tot de rechtszaal door, bijvoorbeeld in een zaak uit 1967 tegen een Leidse student die in Oegstgeest op kamers woonde en daar een vriendin had laten overnachten. Paul de Clercq stond als studentenadvocaat tegenover kantonrechter mr. W. de Koning in een zaak die in kringen van kamerverhuurders en studenten en natuurlijk ook in de kranten veel aandacht trok. Paul betoogde dat de huurwet er niet is om het concubinaat te bestrijden, maar de kantonrechter oordeelde dat van groter belang was dat de hospita hier psychische overlast door had ervaren en wees de eis tot ontruiming toe.

Het eenmanskantoor aan de Hooigracht van Hendrik Neeb is inmiddels uitgegroeid tot een middelgroot kantoor met vestigingen aan de Hoge Rijndijk in Leiden en het Prinses Margrietplantsoen in Den Haag en heeft behalve advocaten ook notarissen in dienst. De trend van schaalvergroting en specialisatie wordt door Sander en Van Win kleurrijk, want met veel praktijkvoorbeelden, beschreven. Het boek is, zoals een goede biografie betaamt, meer dan een beschrijving van het wel en wee van een advocatenkantoor. De ontwikkelingen in het recht en in de stad krijg je er als lezer gratis bij.

Spreken dat bondig is – Robert Sanders en Ernst van Win – Uitgeverij Boom Juridisch – ISBN: 978-94-6290-701-0 – 37,50 euro

De stem van Einthoven

LEZING DOOR PETER VAN DER GEER

WOENSDAGMIDDAG 19 OKTOBER 15.30 UUR, CONGRESZAAL RIJKSMUSEUM BOERHAAVE

INLOOP VANAF 15.00 UUR

Anders dan andere Leidse Nobel-prijswinnaars heeft Willem Einthoven (1860-1927) een schat aan privécorrespondentie nagelaten. Peter van der Geer dook in de 237 brieven van de Boerhaave Collectie en houdt hierover een lezing op 19 oktober in Rijksmuseum Boerhaave.

De brieven geven een indringend beeld van de even ambitieuze als bescheiden wetenschapper, die de basis legde voor het electrocardiogram (ECG), zoals dat nog dagelijks wereldwijd ('een hartfilmpje') wordt afgenomen. Onthullend is de briefwisseling met zijn broers in Nederlands-Indië, waarin Einthoven van stevige opinies blijkt geeft. Van humor en zelfrelativering getuigen de brieven aan zijn vrouw en kinderen. Die verbazen zich bijvoorbeeld over de eetgewoontes van Einstein, tafelgast bij het gezin.

De lezing wordt geïllustreerd met talrijke beelden, waarbij de uitvindingen van Einthoven (o.a. telecardiogram) ook een plek krijgen. In het Boerhaave Museum bevinden zich de eerste door Einthoven zelf gebouwde snaargalvanometer en de fameuze pijl-en-boog waarmee hij kwartsdraden ontwikkelde. Bovendien beschikt het museum over de wasrollen, waarop de stem van Einthoven valt te beluisteren (restaurantproject). Dan is er ook nog de mobiele electrocardiograaf van de Leidse firma Eiga (Einthoven Galvanometer), thans in bezit van het LUMC, te zien.

Om het belang van Einthoven te onderstrepen onthulde burgemeester Lenferink in april een plaquette bij het huis aan de Rijnsburgerweg, thans nummer 23, waar Eintho-

ven 20 jaar heeft gewoond. Op die dag lieten meer dan 200 Leidenaren een hartfilmpje maken in het kader van European City of Science Leiden2022, en verscheen een speciale postzegel, naar ontwerp van Frans Hemelop.

De lezing is een co-productie van HVOL en Rijksmuseum Boerhaave.

Gratis toegang tot de lezing voor leden van de HVOL; niet-leden betalen €5,00

LET OP: Toegang tot het museum is gratis voor wie zich kort voor de lezing meldt aan de entree. Wie een uur of eerder dan de aanvangstijd binnenkomt, moet de geldende toegangsprijs betalen. Volwassenen: €13,00, CJP: €8,00. Museumkaart/ICOM/Vereniging Rembrandt/NVON-ledenpas/Vriendenloterij VIP-kaart: gratis

Een kosmopolitische oase in een provinciestad; Paul Ehrenfest en Tatiana Afanassjewa in Leiden

LEZING DOOR MARGRIET VAN DER HEIJDEN
DINSDAG 1 NOVEMBER, 20.00 UUR
NB. LOCATIE BIJ HET TER PERSE GAAN VAN DIT NUMMER NOG NIET BEKEND

In september 1912 arriveerde op het station in Leiden een klein gezelschap: de 32-jarige theoretisch-fysicus Paul Ehrenfest, de 36-jarige wis- en natuurkundige Tatiana Afanassjewa, hun bijna zevenjarige dochter Tatiana, en een kinderreisje, dat al haar benodigheden in een doek had gewikkeld, en dat bovendien de tweejarige Galenka Ehrenfest bij de hand hield. De reden van hun komst, vanuit Petersburg, was een vrolijke: Ehrenfest had na jaren van zelfstandig werken een positie verworven in Leiden. Een prestigieuze positie bovendien: hij werd er de opvolger van Nobelprijswinnaar Hendrik Lorentz. In de jaren erna bouwden Ehrenfest en Afanassjewa een groots huis aan de Witte Rozenstraat dat al snel uitgroeide tot een kosmopolitische oase waar fysici als Niels Bohr, Albert Einstein, Wolfgang Pauli, Robert Oppenheimer, Lise Meitner en vele anderen logeerden. Afanassjewa besprak er bovendien vernieuwingen in het wiskundeonderwijs met Nederlandse docenten. De vele studenten die er op bezoek kwamen profiteerden zo zeer van alle kennisuitwisseling dat sommigen zelf uitgroeiden tot wetenschappers van

formaat – denk aan Nobelprijswinnaar Jan Tinbergen.

In deze lezing zal Margriet van der Heijden dieper ingaan op de betekenis van Afanassjewa en Ehrenfest voor Leiden en de wetenschap - en vice versa.

Margriet van der Heijden is gepromoveerd in de deeltjesfysica en werkte jarenlang als wetenschapsredacteur voor NRC Handelsblad. Tegenwoordig geeft zij college aan Amsterdam University College, is zij hoogleraar wetenschapscommunicatie in de natuurkunde aan Eindhoven University of Technology en wetenschapscolumnist bij NRC. Haar lezing is gebaseerd op de dubbelbiografie Denken is verrukkelijk. Over het leven van Tatiana Afanassjewa en Paul Ehrenfest (Prometheus), die begin vorig jaar verscheen en voor de shortlist van de Libris Geschiedenisprijs genomineerd werd.

Toegang gratis op vertoon van de ledenpas voor leden van de HVOL; niet-leden betalen €5,00

P.J. Bloklezing door Peter Burger

DONDERDAG 3 NOVEMBER 20.00 UUR, ACADEMIEGEBOUW, GROOT AUDITORIUM
INLOOP VANAF 19.30 UUR
TOEGANG VRIJ VOOR IEDEREEN

De P.J. Bloklezing 2022 staat in het teken van de geschiedenis van de Leidse misdaadjournalistiek. Nieuwschecker en docent Journalistiek en Nieuwe Media aan de Leidse universiteit Peter Burger spreekt dit jaar de P.J. Bloklezing uit, die voor de 17de maal is georganiseerd door de Universiteit Leiden, het Leidsch Dagblad en de HVOL. Burger geeft

een overzicht van de geschiedenis van de misdaadjournalistiek in Leiden.

De geschiedenis van Leiden is door de aanwezigheid van uitgebreide archieven bijzonder goed ontsloten. Er is bijna geen onderwerp uit het Leidse verleden te vinden, waarover in de afgelopen decennia toch niet tenminste iets

is uitgezocht en gepubliceerd – veelal in de Leidse jaarboekjes.

Eén aspect van de Leidse geschiedenis is tot nu toe echter zeer stiefmoederlijk behandeld: de Leidse journalistiek. Hoe zag, bijvoorbeeld, de nieuwsvoorziening in de middeleeuwen eruit? Hoe konden de Leidenaars in hun belegerde stad in 1574 op de hoogte blijven van de situatie, hoe konden zij weten wat de Prins van Oranje voor hen deed? Wat vonden Leidse journalisten in de 18de en 19de eeuw nieuws? Wie was de eerste vrouwelijke journalist in Leiden? We weten er nagenoeg niets van.

Alleen over de dagbladuitgeverij van de Leidse hoogleraar Johan Luzac (1746-1807), die in de 18de eeuw de Europees georiënteerde kwaliteitskrant Nouvelles extraordinaires uitgaf, zijn we goed ingelicht. Over deze krant, beter bekend als de Gazette de Leyde, publiceerde journalist Peter van Dijk in 2018 het boek De beste krant van Europa (Amsterdam University Press).

In het kader van Leiden, European City of Science 2022 begon Jaap de Jong, hoogleraar journalistiek en nieuwe media in Leiden, een groot onderzoeksproject, waarin hij studenten vroeg om allerlei deelaspecten van de Leidse

journalistiekgeschiedenis in kaart te brengen. Donderdag 3 november leek een geschikte datum voor een samenballing van alle activiteiten die hij voor dit project heeft ondernomen. Die dag is namelijk door de projectorganisatie Leiden, European City of Science 2022 uitgeroepen tot 'dag van de Leidse journalistiek'. 's Morgens zal als extra uitgave bij het Leidsch Dagblad een grote historische bijlage verschijnen onder de naam Gazet van Leiden. Verder is er die dag een publiekssymposium, een debat van hoofdredacteurs over de toekomst van de Leidse journalistiek en een journalistieke stadswandeling.

En 's avonds is er dus de P.J. Bloklezing door Peter Burger. De lezing vormt het besluit van een feestelijke dag.

Peter Burger is gespecialiseerd in nepnieuws, broodjes aap en moordverslaggeving. Samen met sociaal-historicus Bart van der Steen publiceerde hij in 2018 het artikel 'Studenten strooien hete centen voor het volk. Stedelijke identiteit en de geschiedenis van een omstreden herinnering in Leiden (1841-2016)'; verschenen in Open Access: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A2952923/view>.

Het raadsel Bossulus

LEZING DOOR DICK DE BOER
VRIJDAG 4 NOVEMBER 13.50 UUR, LEIDSE VOLKSHUIS, APOTHEKERSDIJK
INLOOP VANAF 13.30 UUR

'Wie Bossulus is, heb ik niet kunnen ontdekken', schreef Molhuysen in 1913, toen hij de Bronnen voor de Geschiedenis van de Leidse Universiteit publiceerde. Dat zou misschien niet zo erg zijn, als deze Bossulus niet de geleerde was geweest die op 3 januari 1575 door Jan van der Does en de twee andere leden van de voorbereidingscommissie werd aanbevolen als de topgeleerde die de Leidse Universiteit op poten zou moeten zetten. Zij deden dit nog geen week nadat Willem van Oranje zijn plan voor de eerste universiteit in de opstandige Nederlanden had gelanceerd en een dag nadat de Staten van Holland

daarmee hadden ingestemd. Bossulus zou een topkandidaat zijn om onderwijs te geven in de filosofie en de retorica, en om een begin te maken met het onderwijs in het Latijn, Grieks en Hebreeuws. Het was een geleerde duizendpoot die zelfs theologie zou kunnen doceren. En hij was overduidelijk een buitenlander waarvan de faam tot in Holland reikte. Ieder boek over de universiteit zou dus moeten beginnen met de vraag wie deze man was die zo beroemd was – vooral in kringen van de Opstand en van de Reformatie – dat hij meteen bovenaan het verlanglijstje stond om de eerste rector te worden. Met als tweede vraag

waar hij vandaan kwam. Maar sinds 1913 bleef Bossulus ‘een raadsel’, tot ik ‘over hem struikelde’ toen ik toevallig, want in het kader van de geschiedenis van Leiderdorp, nog eens de oudste bronnen van de universiteit las. Ruim een eeuw na Molhuysen bleek wel degelijk te ontdekken wie Bossulus was. Zijn verhaal past naadloos in de geschiedenis van tallozen in de tweede helft van de 16de eeuw die vanuit een katholieke voorgeschiedenis worstelden met hun religieuze identiteit. En het verbindt de lijnen tussen de Hugenotenoorlogen in Frankrijk, de strijd voor het Lutheranisme in het Duitse Rijk en onze Tachtigjarige Oorlog.

Toegang gratis voor leden van de HVOL

Dick E.H. de Boer (1947) was van 1992 tot 2013 hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij studeerde in Leiden (1965-71) geschiedenis en Nederlands en werkte er van 1971 tot 1992 als onderzoeker, geschiedenisleraar aan de Louise de Coligny Scholengemeenschap (nu Da Vinci-college) en als universitair (hoofd)docent. Na zijn emeritaat keerde hij terug naar ‘het westen’. Hij was de voornaamste auteur en eindredacteur van het boek Leiderdorp tijdens de 80-jarige Oorlog (2019). Als bestuurslid van de Stichting Historisch Leiden organiseert hij sinds 2014 het najaarssymposium als onderdeel van de Week voor de Leidse Geschiedenis.

Architect Jan Willem Schaap (1813-1887) en de Lokhorstkerk

LEZING DOOR JAN DRÖGE
ZATERDAG 19 NOVEMBER 14.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1
ZAAL OPEN OM 13.30 UUR

Het terrein waarop de Lokhorstkerk staat, behoorde in de middeleeuwen aan de graven van Holland. In de 16e eeuw stond hier het Huis Lockhorst, dat rond 1600 werd gesloopt. Het terrein werd verkaveld. In 1638 startte de Waterlandse Doopsgezinde Gemeente met de bouw van de kerkzaal. De kelder van het Huis Lockhorst bleef bestaan. In 1648 werd een gedeelte bijgebouwd waarmee de kerkzaal zijn huidige omvang bereikte.

Tot 1795 diende het gebouw als schuilkerk: er is dan ook geen kerktoeren, maar wel een ingangsgebouw waardoor de kerk niet direct te zien is vanaf de Pieterskerkstraat – een ‘verscholen’ kerk. Oorspronkelijk stonden voor de kerk namelijk een kosterswoning en een kofiehuis. Die zijn later verbouwd tot de huidige kerkenraadskamer en een zaal voor bijeenkomsten (thans: Vermeerzaal).

In 1859-1860 vond een grootscheepse verbouwing van het interieur plaats onder leiding van de Leidse stadsarchitect J.W. Schaap,

waarbij ook de zeldzame gietijzeren kolommen en opengewerkte tudorbogen werden toegevoegd. Ook het orgel is van monumentale aard. Het werd in 1774 gebouwd door de Oostenrijkse orgelbouwer Johannes Mitterreither. In 1999 is het orgel gerestaureerd en teruggebracht naar de staat waarin het zich in 1807 bevond.

De Lokhorstkerk is de kerk, waarin de samenwerkende doopsgezinde en remonstrantse gemeenten wekelijks hun erediensten houden. Het gebouw wordt daarnaast ook voor andere doeleinden gebruikt: er worden concerten gegeven, de HVOL organiseert er regelmatig lezingen. De Lokhorstkerk is ook een Rijksmonument. De veertiende-eeuwse kelder is nog intact, en de gebruiksgeschiedenis als schuilkerk is nog goed zichtbaar. Maar monumenten vereisen extra zorg.

In het najaar van 2021 viel een deel van het stucplafond naar beneden door ouderdom van de bevestigingsmaterialen. Met nood-

maatregelen is de kerk weer gereedgemaakt voor gebruik, ook huurders en kerkgangers konden er weer terecht.

Om dat te vieren verschijnt er onder andere een boek, waarin de geschiedenis van de kerk wordt beschreven. Rond de aanbidding daarvan organiseren de Lokhorstkerk en de HVOL, die actief meewerkte aan het boekje en de reparatie van het dak ook financieel ondersteunde, deze lezing.

Voor meer informatie over de Lokhorstkerk,

doopsgezinden en remonstranten: www.lokhorstkerkleiden.nl.

Jan Dröge (1953) is architectuur- en bouwhistoricus. Hij had meer dan 35 jaar een eigen bureau voor bouwhistorisch onderzoek. Hij heeft een meer dan gemiddelde interesse voor alles wat te maken heeft met het bouwen in het Leidse verleden en publiceert daar regelmatig over.

Toegang vrij voor leden van de HVOL

De veelbewogen voorgeschiedenis van het LUMC

LEZING DOOR MIEKE VAN BAARSEL
DINSDAG 22 NOVEMBER 20.UUR, LUMC/BOERHAAVEPLEIN
INLOOP 19.30 UUR

Nu is het een markant complex in de stad: de gebouwen van het LUMC. Het geelgrijze jaren-tachtig-hoofdgebouw, het onderzoeksgebouw met de ‘opgevouwen’ bovenste verdieping, het onderwijsgebouw met de uitstekende ‘gouden’ collegezaal. En als herinnering aan andere tijden: het statige Poortgebouw. Aan de overkant van de Poelwetering het Pathologisch- en het Anatomisch laboratorium, nu getransformeerd en uitgebouwd tot modern appartementencomplex.

Terug naar het begin van de negentiende eeuw, toen de medische faculteit bestond uit vier hoogleraren en het academisch ziekenhuis onderdak had in een oud pandje in de binnenstad. Die vier heren gaven college in het Latijn en haalden hun inspiratie uit de geschriften van grote voorgangers als Boerhaave. In het behandelarsenaal namen bloedzuigers nog een vooraanstaande plaats in. Als de studenten vakantie hadden, ging het ziekenhuis dicht.

Hoe de Leidse academische geneeskunde zich ontwikkelde tussen 1815 en 1980 is het onderwerp van het boek Geleerde zorgen: twee eeuwen academische geneeskunde in Leiden van Mieke van Baarsel, verschenen in december 2021. Het is een verhaal over patiënten die afkomstig waren uit de armste bevolkingslaag en blootgesteld aan vele plagen.

Over studenten die onder bedroevende omstandigheden het vak moesten leren en over een stad die zich geen eigen ziekenhuis kon permitteren.

Maar ook een verhaal over geleerden met hart voor hun patiënten en studenten, voor hun stad en voor de wetenschap. Mensen die hun vak vooruithielpen en zich niet uit het veld lieten slaan door tekorten aan geld en faciliteiten. Over de Leidse omgang met Semmelweis, Koch en Freud en over het Leidse antwoord op de ambities van vrouwen. Over de weg die leidde van ‘oppassers’ en ‘oppasseressen’ naar gediplomeerde verpleegkundigen.

In de lezing behandelt de auteur verschillende onderwerpen uit het boek, en daarbij vertoont ze een keuze uit de vele, deels unieke foto’s uit het boek.

Mieke van Baarsel studeerde geschiedenis in Leiden en schreef onder meer boeken over stads- en streekgeschiedenis en onderwijsgeschiedenis. Vanaf 2000 werkte ze als (hoofd) redacteur bij het LUMC, onder meer voor het blad Cicero. Het schrijven van Geleerde zorgen vormde haar laatste opdracht voor het LUMC.

Toegang gratis voor leden van de HVOL; niet-leden betalen €5,00

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt medio december.

Kopij kan tot vrijdag 11 november worden gestuurd naar promotie@oudleiden.nl

Sinds wanneer ben je lid van HVOL?

“Ik ben zo’n tien jaar (duo-)lid. Mijn man Hans is dat al veel langer. We zijn lid geworden omdat we gehecht zijn aan Leiden. In 1968 kwam ik hier studeren en sinds 1970 woon ik hier. We zijn allebei politiek actief geweest (voor de PvdA). Zo leer je de stad wel kennen. We zijn vergroeid met Leiden. Onze kinderen zijn hier geboren en gingen hier naar school.”

Wat doe je precies?

“Een paar jaar geleden vroeg Tanneke mij om actief te worden voor de vereniging bij de ledenwerving, ze was destijds voorzitter van de commissie Communicatie en POU. Later werden dat twee aparte commissies. Ik ben dus lid van de commissie POU. Die commissie houdt zich bezig met promotie, ondersteuning en uitvoering. Sinds anderhalf jaar ben ik de voorzitter. We komen ongeveer elke twee maanden samen, dat zijn Willem, Bart en ik en dan Adriaan en Cees van het bestuur. De commissie is aanwezig bij lezingen. We controleren de kaarten van leden en verkopen toegangsbewijzen aan niet-leden. En passant proberen we die laatste over te halen om lid te worden. Ook beheren we de boekenvoorraad. Daar zijn Willem en Bart echte keien in. Hoogtepunt van het jaar is de dies, ook voor de commissie POU. Dan doen we een deel van de uitvoering. En op de Open Monumentendagen regelen we de HVOL-stand en proberen we nieuwe leden te werven. Dat

lukt meestal aardig, maar het wordt natuurlijk steeds lastiger, want er zijn al veel mensen lid. Het zou fijn zijn als er ook wat jongere mensen zich aanmelden bij de vereniging. Maar hoe kunnen we dat bereiken? Wie daarvoor een goed idee heeft, mag zich melden bij ons!”

Wat vind je leuk aan je functie?

“Al doende leer ik veel op het gebied van erfgoed. Bij lezingen is er altijd iemand van onze commissie aanwezig en dat is zeker geen straf. En de HVOL is een leuke club mensen om mee samen te werken.”

Colofon

Redactie Ton van Brussel Rens Heruer Marleen Hogendoorn	Productie Nautilus, Leiden	tel 06-50262835 E-mail: info@oudleiden.nl
E-mail redactie: promotie@oudleiden.nl	Website: www.oudleiden.nl Beeldbank: https://oudleiden.nl/collecties/beeldbank	rekeningnummers voor: - contributies/schenken: NL06 RABO 0322 8362 20 - betaling excursies: NL67 INGB 0005 9012 64
Opmaak Christine van der Ven, Voorschoten	HVOL Postadres: Secretaris HVOL Postbus 917 2300 AX Leiden	KvK-nummer 40445843 ANBI-nummer 804311912 ISSN-nummer 2214-353X

Zondag 16 oktober – 10.00 uur Wandelexcursie W.C. Mulder

Wij starten om 10.00 uur in de **Bruine Boon, Stationsweg 1, Leiden** met een kopje koffie/thee en wat lekkers, zoals altijd! Marcel Leechburch Auteurs, een van de auteurs van het boek *De Leidse architect W.C. Mulder (1850-1920)*, zal daar een korte inleiding geven over het veelzijdige werk van Mulder. Op 12 juli jl. hebt u al kunnen kennismaken met Mulder én met Marcel bij een lezing naar aanleiding van de verschijning van dit boek.

Rond 12.00 uur staat de lunch voor ons klaar bij Barrera en om 13.00 uur hervatten wij de wandeling. De excursie eindigt uiterlijk om 15.00 uur. Marcel neemt u op deze wandeling mee door het centrum van Leiden. De veelzijdigheid van Mulder staat centraal. Zo zien we meerdere bouwstijlen, zoals neorenaissance, jugendstil en chaletstijl, en allerlei typen gebouwen: kantoren (Sijthoff aan de Doezastraat), winkels (o.a. Nieuwe Rijn 8), een kerk, fabrieken, maar ook de kegelbaan voor Amicitia en natuurlijk het Leidse Volkshuis.

Tijdens de wandeling zien we het eerste complex met woningwetwoningen in Leiden aan de

Korevaarstraat en omgeving. Even verderop staan kleine arbeiderswoningen aan de Haverstraat en om de hoek grote herenhuizen aan het Plantsoen.

Mulder was niet zo’n vernieuwer in zijn ontwerpen, maar wel in het toepassen van nieuwe technieken, zoals centrale verwarming en bouwen met gewapend beton. In een paar uur tijd leert u al wandelend het werk van Mulder kennen.

De excursie heeft een dagvullend programma van twee keer een wandeling van anderhalf uur. De kosten, inclusief de koffie/thee, lekkers en lunch bedragen **€ 29,00 voor (duo)leden en € 32,00 voor introducé(e)s**.

U kunt zich op de website inschrijven voor deze excursie. U vindt daar alle details van betaling en inschrijving.

Vorbereidingen voor 2023

Met de Mulder-wandeling sluiten wij het excursie seizoen 2022 af. De Commissie Excursies telt inmiddels 5 enthousiaste leden, vol mooie ideeën voor het volgende jaar. In het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* leest u meer over het programma voor 2023.

Agenda

16 oktober

Excursie: wandelexcursie W.C. Mulder

10.00 uur vanaf De Bruine Boon, Stationsweg 1

19 oktober

Lezing: De stem van Eindhoven door Peter van der Geer.

15.30 uur Rijksmuseum Boerhaave

1 november

Lezing: Een kosmopolitische oase in een provinciestad; Paul Ehrenfest en Tatiana Afanassjewa in Leiden door Margriet van der Heijden

20.00 uur, lokatie onbekend, zie t.z.t de website

3 november

P.J.Blok lezing: Leidse misdaadjournalistiek door Peter Burger

20.00 uur Academiegebouw

4 november

Lezing: Het raadsel Bossulus door Dick de Boer.

13.50 uur Leids Volkshuis

19 november

Lezing: De architect Jan Willem Schaap en de Lokhorstkerk – Jan Droge

14.00 uur Lokhorstkerk

22 november

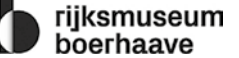
Lezing: De veelbewogen geschiedenis van het LUMC door Mieke van Baarsel

20.00 uur LUMC/Boerhaaveplein

Zondag 11 december

Jan van Hout-lezing 2022: Lucretia van Merken (1721-1789): schrijfster, remonstrants, patriot door Cor de Vries.

Voor meer informatie www.HVOL.nl/lezingen

	Akerboombouw BV		Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv
	Alrijne Zorggroep		Stichting Pieterskerk Leiden
	Barthen Keuken Design Center		Prima Management
	Barthen Rioleringswerken BV		Primavera Pers
	Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof		PROO Leiden-Leiderdorp
	Rijksmuseum Boerhaave		Rabobank Leiden-Katwijk
	Breedveste BV		Hoogheemraadschap van Rijnland
	Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders		MBO Rijnland
	Burgy Klassiek Bouwen		De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten
	Grandcafé De Burcht		Schulpen Schuim BV
	Van Cleef Holding		Serviceflat Schouwenhove
	Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden		Sociëteit Amicitia
	Du Prie bouw & ontwikkeling BV		Boutique Hotel Steenhof Suites
	Stichting Het Eva van Hoogheveen-Hofje		Teekens Karstens, advocaten en notarissen
	De Gunst Juwelier		De Tuin van de Smid
	firma W.P. Hartwijk en Zoon		Universiteit Leiden
	HBK fiscalisten_accountants_expats consultants		Van der Valk Hotel Leiden
	Stichting Hof Meermansburg		Museum Volkenkunde
	Hooglandse Kerk		Walburg Pers
	Hoppezak Kledingverhuur		Stichting Werk & Onderneming
	Kwik Events & Relatiemarketing		Stichting Zeven Leidse Hofjes
	La Gro Geelkerken advocaten		Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel
	LEK® makelaars en taxateurs		Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid
	Macropa BV		